

KLEIO

VIERDE JAARGANG
NUMMER 4

1963

VERENIGING VAN GESCHIEDENISLERAREN IN NEDERLAND (V.G.N.)

BESTUUR:

DRS. N. J. MAARSEN, *voorzitter*

H. E. DE WOLFF, *secretaris; het Zicht 109, Den Haag, tel. 070-666506*

DRS. D. DE BOER, *penningmeester, Pieter Lastmankade 34^{III},*

Amsterdam-Z., tel. 020-721713

postrekening 6269 van de Twentsche Bank, Minervaplein 25, A'dam-Z.

t.n.v. D. de Boer, onder vermelding van: contributie VGN

P. J. A. SCHWIEBBE, *Burg. de Kuyperlaan 18, Veghel*

MEJ. A. E. REVERS, *Tintorettostraat 13, Amsterdam-Z.*

CONTRIBUTIE: *f 10.— per kalenderjaar, het abonnement op 'Kleio' inbegrepen*

LEDENADMINISTRATIE:

De ledenadministratie berust bij Mej. A. E. Revers, Tintorettostraat 13, Amsterdam-Z.

tel. 020-79 77 78. Aangiften en afschrijvingen aan dit adres (zo mogelijk ook aan

Drs. D. de Boer). Bij aangifte wordt dringend verzocht mee te delen: naam, voorletters,

eventueel titel (en soort doctoraal examen), bevoegdheid, huisadres, telefoon- en netnr.,

adres van school van hoofdbetrekking

COMMISSIES:

ORGANISATIECOMMISSIE VOOR GESCHIEDENISDIDAKTIK

Leden: DRS. J. HAAK / DR. P. FONTAINE / P. KLIJNSMA

Secretaresse: MEJ. DRS. E. M. FREYTAG, Meander 19, Amstelveen

COMMISSIE POSTACADEMIALE FORMING

Leden: DRS. H. J. NANNEN / DRS. G. VAN ROON / MEJ. F. H. ABAS

Secretaris: J. S. M. HARTS, van Hoytemastraat 20, Den Haag, tel. 070-24 86 58

KLEIO

Orgaan van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland (V.G.N.)

Redactie: Leden: DR. P. A. M. GEURTS / DRS. H. J. NANNEN / DR. D. J. ROORDA

Secretaris: DRS. A. C. H. J. VAN NOORT, Oranjelaan 101, Lisse; tel. 02530-4527

Abonnement: voor leden gratis; voor niet-leden f 6.— per kalenderjaar, opgave aan

Mej. A. E. Revers, Tintorettostraat 13, Amsterdam-Z., tel. 020-79 77 78

Klachten bezorging Kleio: Mej. M. J. E. Lombèrt, p/a Van Goor Zonen, postbus 290,

Den Haag of Mej. A. E. Revers, Tintorettostraat 13, Amsterdam-Z.

De redactie streeft ernaar de volgende nummers van Kleio te laten verschijnen op 15 nov.

1963, 15 febr., 15 april, 15 juni, 15 sept. en 15 nov. 1964.

KLEIO

Tijdschrift van de Vereniging van Geschiedenisleraren in Nederland
(V.G.N.)

VIERDE JAARGANG | NUMMER 4 | SEPTEMBER 1963

VAN DE REDACTIE

Omvang van de artikelen

De redactie ontving het verzoek een richtlijn te geven voor de omvang van een te plaatsen artikel.

Door maximaal drie pagina's per artikel beschikbaar te stellen hoopt de redactie te bereiken dat de inhoud van Kleio een grotere afwisseling zal bieden. Mocht een artikel iets groter zijn, dan gelieve de auteur na te gaan of het mogelijk is door het weglaten van overvloedige, bloemrijke of te wijdlopie onderdelen tot de gewenste omvang te komen. Blijft desondanks de grootte toch méér dan drie en minder dan vier pagina's dan wordt de schrijver verzocht zich in verbinding te stellen met de redactie.

Is het een „groot” artikel, dus meer dan vier pagina's dan houde men rekening met plaatsing in gedeelten en geve dan zelf aan waar dit artikel kan worden afgebroken. Ook in zo'n geval verzoeken wij de schrijver zich met de redactie te verstaan.

Het zal de taak van de redactie zeer vereenvoudigen indien men de vermoedelijke grootte van zijn artikel op de kopij aangeeft. De benodigde plaatsruimte kan men zelf berekenen: Een pagina in Kleio telt 45 regels van 68 letters. Er gaan dus $45 \times 68 = 3060$ letters en spaties op één pagina. Men telt nu enige regels van het manuscript om het gemiddelde aantal letters per regel te bepalen (spaties als letters tellen!). Dit aantal te vermenigvuldigen met het aantal regels. Het dan verkregen product gedeeld door 3060 geeft het aantal Kleio pagina's, dat nodig zal zijn. Men denke er hierbij aan dat voor een eenregelig kopje plus ondertekening zes à zeven regels nodig zijn.

De Redactie neemt niet in behandeling:

A. Klachten over bezorging van Kleio

B. Verzoeken om toezending van niet ontvangen exemplaren van Kleio.

Men wende zich tot de personen aangegeven op de omslag onder de rubriek: Klachten bezorging Kleio.

EEN HANDLEIDING VOOR DE
COMMUNISTISCHE GESCHIEDENISLERAAR

(naar aanleiding van W. W. Struwe „Geschichte der alten Welt. Chrestomatie”. Bd. I, „Der alte Orient” von I. S. Karnelson und D. G. Reder)

Het Oude Oosten speelt een eigen rol in de conceptie van de geschiedenis der sovjet-historici. Het is het tijdvak van een half op slavernij berustende en half patriarchale gemeenschap, het tussenstadium tussen de oudere patriarchale maatschappij (Gentilverfassung) en de klassieke slavenhoudersgemeenschappen. De bewegende krachten bij deze overgang zijn de ontwikkeling van de landbouw in de rivierdalen van de Nijl, de Euphraat en de Tigris, enz., en de ontwikkeling van de metallurgie. Deze hebben ten gevolge: arbeidsdeling, ongelijkheid van bezit, slavernij (in hoofdzaak nog huis-slavernij), het ontstaan van klassen en klassenantagonisme plus klassenstrijd, waardoor de staat (in de vorm van de oriëntaalse despotie) tot aanzijn wordt geroepen, met als taak bescherming van de heersende klasse en diens eigendom, nl. de totale bodem (waarvan de dorpsgemeenschap echter - rest van de oude primitief-communistische gemeenschap - de feitelijke bezitter blijft). Aldus, kort samengevat, het schema, dat in alle sovjet-russische en aanverwante boeken kan worden aangetroffen. 1)

De juistheid, resp. de mate van juistheid van dit schema zullen we hier niet bespreken. Sprey (zie noot 1) wijst er o.a. op, dat het invoeren van het begrip „slavenstaten” niet veel verheldert; ik zou nog verder willen gaan en, althans voor Mesopotamië en Egypte, de term, ook indien voorzien van het adjectief „primitieve”, bepaald onjuist willen noemen. De vraag echter, die we hier willen stellen, is: hoe ziet dit schema er nu uit, gezien met de ogen van de geschiedenis-leraar-voor-de-klas? Wat wordt er van hem verwacht wanneer hij de historie van het Oude Oosten te behandelen krijgt?

Om op die vraag een juist antwoord te krijgen zou men de betreffende lessen in een Russische of andere Oost-europese klas moeten meemaken, hetgeen (helaas?) aan niet velen onzer gegeven zal zijn. Een beperkt inzicht krijgen wij echter bij het lezen van het aan het hoofd van dit artikel genoemde boek, dat een handleiding vormt voor studenten in de geschiedenis en voor leraren aan middelbare scholen (in de Duitse vertaling bedoeld voor de Oost-duitsche scholen). Deze chrestomatie bevat een groot aantal vertaalde fragmenten, soms van vrij grote omvang, uit originele Oud-oosterse documenten. De vertalingen zijn naar westerse maatstaven zeer goed, zeker voor het Egyptische gedeelte, dat alleen binnen de competentie van schrijver dezes valt. In de Duitse uitgave zijn hiervoor twee zeer ervaren Duitse Egyptologen verantwoordelijk, en zij hebben zich niet vergenoegd met een doorvertalen uit het Russisch (altijd een hachelijke onderneming), maar zijn uitgegaan van de oorspronkelijke tekst, daarbij gebruik makend van de gehele Egyptologische

literatuur. Als bron voor studie en onderwijs is dit boek dus ook voor ons van grote waarde.

Het werk opent met een inleiding van Struwe, waarin de inzichten der sovjet-historici t.a.v. de Oudheid worden uiteengezet en enkele „burgerlijke”, „kapitalistische” geleerden worden afgekraakt. Voor ons toch wel curieus is het feit, dat hierbij in één adem Eduard Meyer met zijn „reaktionäre Zyklen-theorie” en een zekere Amerikaanse senator Bilbo worden genoemd, welke laatste één of andere fascistische rassenleer schijnt aan te hangen, volgens welke de Oud-oosterse beschavingen „arisch” zijn geweest. Zulke combinaties maken het ons toch wel erg moeilijk de rest van het verhaal serieus te nemen. 2)

Na deze inleiding volgt er een speciale inleiding op het eerste deel, Egypte en Nubië, die aansluit op en verwijst naar de daaropvolgende vertalingen (totaal 33 teksten op bijna 150 pagina's!). Dat zowel in de toelichting als in de keus van de teksten sterk de nadruk wordt gelegd op de economische en sociale geschiedenis spreekt vanzelf; religieuze teksten ontbreken, voor zover ze geen gegevens voor de economisch-sociale historie opleveren. Maar dat doet niet af van de waarde van de vertalingen op zichzelf. Interessant wordt het wanneer we zien hoe deze teksten gehanteerd (moeten) worden. Deze speciale inleiding is nl. een handleiding voor de leraar, net als die op de volgende delen (Mesopotamië, Indië, enz.).

Het begint met de landbeschrijving, n.a.v. een vertaling uit Strabo. Accoord, maar: „Wenn der Lehrer von der Fruchtbarkeit Agyptens spricht, muss er stets darauf hinweisen, wie ungleichmässig der gute Boden verteilt ist”. Hoe de schrijver dat weet blijft een open vraag; de verdeling van de bodem, de kwesties van grondbezit, pacht, horigheid, en dgl., vormen nu juist de grote vraagstukken van de westerse Egyptologen. Een verwijzing naar de beroemde Papyrus Harris, die de schenking van onder meer grote hoeveelheden land door Ramses III aan de tempels vermeldt, moet als bewijs dienen. Alleen: het woordje „gute” bij bodem is puur verzinsel!

Bij het volgende onderwerp, bestuur, blijkt dat ook de discussiemethode moet worden gehanteerd. Er worden teksten behandeld die veldtochten uit de eerste dynastieën vermelden. Daarin is sprake van gevangenen, en nu stelt de leraar de vraag waartoe deze hebben gediend. „Die Schüler sollen erkennen lernen, dass ein Land, dessen Wirtschaft auf der Sklaverei beruht, gezwungen ist, Eroberungskriege zu führen, da es unentgeltliche Arbeitskraft braucht”. Het antwoord in de discussie leidt tot de pyramidenbouw, waartoe Herodotus als bron wordt gebruikt. Dat deze Griekse schrijver meer dan 2 millennia na dato heeft geschreven en dus geen al te betrouwbare bron mag heten (iets waar wij onze leerlingen toch wel op zouden willen wijzen), schijnt hier niet ter zake te doen. „Der Lehrer lässt die Schüler selbst die Kosten für diese Bau schätzen (nl. d.m.v. het aantal arbeidsdagen) und zieht dann den Schluss, welchen Schaden Cheops der Wirtschaft Agyptens durch den unzweckmässigen Aufwand an Arbeitskräften zufügte”. Daartegenover schil-dert hij dan de levenswijze van de arme massa, en wel met behulp van een

zeer tendentieus Egyptisch geschrift, de zgn. „leer van Achthoi”, ook wel - typerend - de „satire des métiers” genoemd, een lofprijzing op het beroep van de schrijver, die andere beroepen als zeer verwerpelijk afschildert (dit werk was het meest gebruikte „schoolboek” van de jonge Egyptische schrijver).

Een grote plaats wordt ingeruimd aan de zgn. „klacht van Ipuwer”. De tekst hiervan is bewaard gebleven op een papyrus, die zich in Leiden bevindt, en behandelt een revolutionaire periode uit de Egyptische geschiedenis. Helaas is het origineel uiterst corrupt en voor een groot deel onvertaalbaar. Slechts hier en daar kunnen we een passage begrijpen, en dan nog zonder elk woord ervan te verstaan. De zin van het geheel is echter duidelijk deze: de wereld staat op z'n kop. Een enkel citaat: „De Aziaten zijn Egyptenaren geworden... en de Egyptenaren vreemdelingen”; „de welvarenden moeten aan de handmolen werken, zij die gekleed waren in fijn linnen heeft men met stokken geslagen”; „de slaven werden slavenhouders”; enz.

Deze teksten moeten (in vertaling) zin voor zin in de klas worden voorgelezen. Welke les trekt de sovjet-leraar hieruit? Allereerst: het is een literair werk, geen historische beschrijving; het is opgebouwd uit strofen, het Oud-oosterse poëzie-schema van parallellie en tegenstelling der regels. Daarna wordt de persoonlijke houding van Ipuwer bestudeerd, die zelf een typische slavenhoudersmentaliteit blijkt te bezitten; hij houdt de aanslag op het privaateigendom voor een misdaad. „Danach macht der Lehrer den Schülern klar, dass die Ausbeuter zu allen Zeiten aus Furcht vor Volksbewegungen von den unterdrückten Menschen Freudlichkeit und Humanität fordern, und weist auf das Heuchlerische dieser Forderungen hin”. Uit welk gedeelte van de tekst dat door de leraar zou moeten worden afgeleid staat er niet bij. In ieder geval, het klasse-karakter van de „klacht van Ipuwer” wordt de leerling duidelijk. Ook wordt hem verklaard, dat deze volksbeweging slechts elementair was, geen omwenteling van de maatschappij: de slaaf wordt meester, de meester slaaf (zie citaten boven). Toch: de verwoestende kracht van deze opstand speelt een positieve rol, „da sie an den Pfeilern der Sklavenhalterordnung rüttelte, wenn sich die Aufständischen selbst dessen auch nicht bewusst waren”.

We zouden zo door kunnen gaan. Doel van de oorlogen: slaven maken (hoewel Struwe zelf in zijn inleiding zeer terecht heeft geconstateerd, dat de onderdrukking van de massa's het maken van krijgsgevangenen op grote schaal verhinderde, zodat het getal der vreemde slaven relatief gering was). Doel van de staat: uitplundering van eigen volk en instandhouding van het irrigatiesysteem (in deze volgorde genoemd); voorts nog uitplundering der veroverde gebieden.

Genoeg hiervan. De belangstellende lezer neme zelf het boek ter hand. Hij leze ook de inleidingen op de andere gedeelten (Mesopotamië, Klein-Azië en Syrië, Perzië, Indië en China). Het zal hem opvallen, dat er ook enkele teksten worden vertaald uit het oude Urartu, dat gelegen was ten Z. van de Kaukasus, dus in de tegenwoordige Sovjet-Unie. Hij zal met de vertalingen

zijn voordeel kunnen doen. Maar al lezend zal hij zich toch (opnieuw) pijnlijk bewust worden van de wijze, waarop ons vak in het Oosten van Europa wordt mishandeld. Niet alleen wetenschappelijk, door de eenzijdige keuze van de teksten (alleen economisch-sociaal) en door het schema waarin het materiaal gewrongen wordt, maar vooral, en dat lijkt mij het droevigste, door de ethische implicaties: de schurkachtigheid van de „uitbuiters”, de beklagenswaardigheid van de arme massa, de huichelachtigheid van de vrome. Hoe moet de jeugd, zó voorgelicht op de schoolbanken, dan wel tegen het Westen aankijken? Ed. Meyer en senator Bilbo op één lijn! Een historicus, voor wie „das Verstehen” levensbeginsel is geworden, gaat - *mirabile dictu* - uit dit boek over het Oude Oosten iets meer verstaan van zijn zo geïnstrueerde tijdgenoot, de sovjet-mens.

Jac. J. Janssen

1) Vergelijk het handboek voor de paedagogische instituten van de Sovjet-Unie door W. I. Awdiew, getiteld „Geschichte des alten Orients” (Duitse vertaling, Berlijn, 1953) en de recentere en meer omvattende „Histoire de l'Antiquité” door V. Diakov en S. Kovalev (bespreking door K. Sprey in Tijdschr. v. Gesch. 76, 1963, pp. 88 vlg.). Een voortreffelijk overzicht van de thesen der communistische theoretici (Marx, Engels, Lenin, Stalin, enz.) t.a.v. deze kwesties in E. C. Welskopfs „Die Produktionsverhältnisse im alten Orient und in der griechisch-römischen Antike” (Berlin 1937, D. Akad. v. Wiss., Schriften in der Sektion der Altertumswiss., Nr. 5).

2) Zie in dit verband Geyl „Sovjet-historici stellen zich voor” in „Geschiedenis als Medespeler”, speciaal blz. 187.

* * *

DE NEGENTIENDE EEUW IN DE KNEL

Met deze titel is lang niet alles gezegd. Er zit meer in de knel dan eeneeuw. Er was een tijd - toen ik gymnasiast was en student, en nog wel later - waarin ik mij aan deze eeuw al heel weinig gelegen liet liggen. Kortzichtigheid, wie weet voortgevloeid uit een soort generatieconflict, lag ten grondslag aan mijn afkeer van die „vorige” eeuw, haar „voze” fatsoen, haar bedriegelijke zekerheden, haar gewichtigdoenerij, haar kabinetten van mannen met dubbele namen, haar soms bar kleine grote politiek.

En toch, na veertien jaar lesgeven voelde ik, toen het Rapport-Geurts c.s. verscheen, dat deze eeuw in de knel kwam, en meer dan een eeuw: ons vak. Het wil mij voorkomen dat het historisch bedrijf in ons land niet al te best functioneert. Vriendelijke amateurs, hooggeleerde beoefenaren van onze wetenschap en last but not least de leraren in geschiedenis kunnen het met elkaar en zelfs veelal onderling maar matig vinden. Dat zij het oneens zijn over een boek, een recensie, een term of een tijdvak laat ik daar. Ik zou het zelfs

graag een gezond verschijnsel willen noemen, ware het niet dat ook uit zulke onenigheden maar al te vaak blijkt dat men het nieteens is over de onderlinge taakverdeling, over wezenlijke kenmerken van het vak en over de wijze waarop het beoefend, gedoceerd en aan de man gebracht moet worden. 1)

Als het waar is dat een zekere hoeveelheid meningsverschil vruchtbaar zijn kan, maar dat een té grote hoeveelheid ervan verlamvend werkt, dan vrees ik dat wij ons in een uiterst précaire situatie bevinden. Wij kunnen ons verheugen over het toenemend ledental van de V.G.N., en ons ergeren over de bedreigde positie van ons vak in de school, toch, wat werkelijk voor de positie van dit vak ter zake doet, speelt zich niet alleen maar af in deze sfeer, en evenmin in die van het debat over het Rapport-Geurts, dat voor mij veeleer een symptoon van een bedreiging is, dan de bedreiging zelf. Toch moet ik het Rapport hier noemen, want dit voorstel om een brok negentiende eeuw uit de examenstof te lichten, en het te vervangen door contemporaine geschiedenis op mondiale basis, is m.i. mede veroorzaakt door ons eigen onbehagen over „al die kabinetten” en „al dat gevraag over Bismarck”.

En is dat onbehagen niet weer voor een belangrijk deel een gevolg van het feit dat deze stof bij ons zelf nog niet echt als historie gefunctioneerd heeft? De aneddoten - bijvoorbeeld uit Oud's Honderd Jaren - waarmee we de parlementaire historie van de negentiende eeuw in Nederland lardeerden, vermochten onze docerende benadering van het tijdvak niet omhoog te heffen boven het schamel-onhistorische niveau van een beknopt uittreksel uit de Handelingen der Staten Generaal. En zijn wij wat Bismarck betreft, wel geslaagd in ons streven de man en zijn tijd op verantwoorde en behoedzame wijze te plaatsen in het geheel van de Duitse geschiedenis, die voor óns noch met hem, noch met Wilhelm eindigen mag? 2)

Dit tekort - van onszelf, maar daarover straks meer - eentekort dat wij ons niet altijd even scherp bewust geweest zijn misschien, is op zijn minst één van de oorzaken dat velen van ons deze nog nooit volop geschiedenis geworden leerstof hebben willen ruilen voor contemporaine mondialiteit. In de eerste VGN-ledenvergadering, die zich met het Rapport-Geurts bezighield, heb ik in de vorm van een interruptie in het midden gebracht dat dit in de praktijk geen geschiedenis zou worden, maar politicologie en sociologie. Ik wil deze mening staande houden tegenover al diegenen die menen dat het vak dan in hun handen toch geschiedenis zou kunnen blijven heten. Wanneer men gedurende twee opeenvolgende jaren op mondiale basis les geeft over een tijdvak van nog geen eeuw, dan komt er in onze lessen zó veel „nebeneinander” en zo weinig „nacheinander”, dat ons vak daarbij wel denatureren móet. Ik houd deze mening ook staande niet ondanks, maar juist wegens mijn persoonlijke belangstelling voor sociologie en politicologie beide.

Wie zich goed op de hoogte houden wil van het grensgebied tussen deze vakken en het onze, is daar nog niet maar zo mee klaar. Het is niet makkelijk dit voornemen uit te voeren, niet omdat er zo veel, maar omdat er tussen dat vele zo weinig goeds te lezen valt. Allereerst nodig is niet leesijver in journalistieke beschouwingen of bestsellers, maar selecterend vermogen. Als het

gaat om de vraag wat historicus en socioloog elkaar thans te zeggen hebben, dan zal Bouman's boekje *In de Ban der Geschiedenis* niemand wijzer maken. De beschouwingen van Baudet en Van Doorn, in de veel minder bekende brochure *Sociologie en Geschiedenis* doen echter wel degelijk ter zake. 3) Zo dient men óók het grensgebied tussen geschiedenis en politiek met bezonnenheid te betreden; op dit grensgebied kom ik in de noten nog wel terug. Maar laat ik eerst nadrukkelijk zeggen wat de studie in deze grensgebieden mij geleerd heeft: dat het warempel niet nodig is de hierboven aangeduide ruil aan te gaan. Het is niet nodig dat de in de hoek gedrukte geschiedenis een knieval gaat maken voor die zegevierend opmarcherende sociologie en politicologie. Wij kunnen namelijk de hele negentiende eeuw behouden, historici blijven, en niettemin de leerlingen iets bijbrengen van de werk- en denkwijze van die andere vakken.

Het merkwaardige feit doet zich voor, dat die veelomstreden eeuw eindelijk geschiedenis aan het worden is. Dit is misschien nog niet, en zeker nog niet voldoende het geval in onze docentenwereld, maar wel blijkt het uit het werk van een hele reeks beoefenaars van onze wetenschap. Hun publicaties maken juist nu de negentiende eeuw (en vooral ook de tijd tot 1870!) tot een zo interessante stof voor ons werk, dat het jammer zou zijn op ditzelfde ogenblik dat hele tijdvak te verbannen naar de derde klas, die aan de nu eindelijk mogelijk geworden indringende behandeling van het onderwerp nog niet toe is. Deze auteurs hebben doorgaans ruimschoots aandacht besteed aan politieke en sociale structuren, zonder daarbij de eisen van het historisch vakmanschap uit het oog te verliezen. Er is op dit gebied zo veel te vermelden, dat mijn commentaar (hieronder) kort moet zijn, terwijl bovendien het literatuurlijstje zelf zonder twijfel nog onvolledig blijft, al was het alleen maar omdat ik me nog steeds geen kenner van het tijdvak durf noemen. 4)

Mijn bedoeling evenwel moet nu duidelijk zijn: de negentiende eeuw zit in de knel, omdat er ondanks alle postacademiale ijver bij ons docentencorps nog onvoldoende begrip bestaat voor de resultaten van een aantal moeizaam voortpionierende wetenschapsbeoefenaars. Laten wij dus die eeuw niet alleen, maar ook ons vak trouw blijven!

D. J. Roorda

1) Het debat over het geschiedenisonderwijs in het *Hollands Maandblad* (mei en juni 1963), waarover elders in dit nummer van *Kleio* een bericht is opgenomen, biedt, hoe lezenswaard het overigens mag zijn, een opmerkelijke illustratie van de hier gesignaleerde ongezonde verhoudingen. Dit geldt met name voor de bijdrage in het juninummer.

2) Voor de collega's, die deze vraag voor zich zelf negatief moeten beantwoorden, noem ik: E. H. Kossmann „Enkele problemen van de Europese geschiedenis na de middeleeuwen”, *Scienta* II, Zeist (In het bijzonder de laatste pagina's van deze bijdrage); J. C. Boogman „Beschouwingen over Bismarck”, *T. v. G.* 1952, p. 11, en het debat tussen Boogman en Dittrich

in het T. v. G. van 1957 (p. 309) en 1958 (p. 16).

3) K. Kuypers, H. Baudet en J. A. A. van Doorn, *Sociologie en Geschiedenis*, Assen 1961.

4) Wat de Nederlandse geschiedenis aangaat noem ik slechts: J. C. Boogman „The Dutch Crisis in the Eighteen-Forties”, *Britain and the Netherlands I*, London 1960, p. 192 vlg. en Th. van Tijn „Tien jaren liberale oppositie in Amsterdam, 1844 - 1854”, *B. G. N. XVIII* (1963) nr. 3 en 4. Overigens bevatten de laatste jaargangen van de *B. G. N.* en de laatstverschenen *Verslagen en Bijdragen en Mededelingen* van het H. G. tal van artikelen en mededelingen, die tezamen met eerder verschenen werk een volop historische benadering van dit tijdvak mogelijk beginnen te maken. In dit verband mag ik zeker nog noemen Boogman's lezing „Achtergronden en algemene tendenties van het buitenlands beleid van Nederland en België in het midden van de negentiende eeuw” (*B. en M. H. G.* 76, 1962, p. 43 vlg.). De titel van deze lezing verradt reeds dat ze niet in de eerste plaats handelt over gebeurtenissen, maar over de sociale structuur van de leidende groepen in beide landen. Hier kan men lezen (p. 57) dat er ten onzent ondanks de liberale zegepraal van '48 onder de honderd ministers van 1848 tot 1877 er 81 zijn geweest van adellijke of patricische afkomst, 17 uit gegoede burgermilieu's en slechts 2 van kleinburgerlijke origine. Zo'n mededeling nu vind ik voor het geschiedenisonderwijs van vrij wat meer belang dan de tot voor enige tijd zo braaf geleerde namen van de leiders van die deftige kabinetten. Wat de Engelse geschiedenis aangaat verwijs ik naar mijn artikel over Sir Lewis Namier (*T. v. G.* 1962, p. 325 vlg.) en naar de daar genoemde literatuur over de negentiende eeuw. Er blijkt uit dat de wetenschap zich in Engeland is gaan toeleggen op de studie van sociale en politieke achtergronden. Deze toeleg heeft, niet in het minst voor het tweede kwart van de negentiende eeuw, de tijd van de Reform van 1832 en het Chartisme, reeds zo veel resultaat opgeleverd, dat wij er niet slechts onze lessen, maar ook onze leerboeken om zouden moeten herzien. Men zie b.v. M. G. Brock „The Reform Act of 1832”, *Britain and the Netherlands I*, London 1960, p. 174; in een tweede deel *Britain and the Netherlands* zal een belangrijke bijdrage verschijnen over het Chartisme.

In tal van moderne Engelse historische werken komt het ontstaan van de moderne partijpolitiek en van de organen waarmee die politiek verweven is, uit de verf. Ook buiten Engeland is uiteraard de politieke situatie van thans bepaald door de omstandigheden van het verleden. Juist in vergelijking met Engeland en Nederland is het achterwege blijven van een modernisering van de partijpolitiek in Frankrijk een opmerkelijk feit. De aftandsheid van de „République des camarades”, van oudsher dé zondebok voor politiserende generaals in dit land, kan uit sociale en economische omstandigheden alleen niet verklaard worden. Ook de politiek zelf verdient het dus, bestudeerd te worden. Het artikel van R. von Albertini (*Parteiorganisation und Parteibegriff in Frankreich, 1789-1940*”, *Historische Zeitschrift* 193, 1961 - 3) wil nog geen afdoend antwoord geven op alle hier oprijzende vragen.

Toch is het zeker de moeite waard van deze beschouwingen kennis te nemen, juist omdat wij moeten werken met leerboeken die deze problemen onvoldoende hebben verwerkt. Het is wel ten enen male onbevredigend als zij een aantal Franse partijnamen noemen (Novem III 1961, p. 168) zonder vermelding van de opmerkelijke verschillen tussen deze partijen en die in Engeland en Nederland.

* * *

Didactica

OVER DE ZIN EN DE PRACTIJK VAN HEEMKUNDE BIJ HET GESCHIEDENISONDERWIJS OP V. H. M. O. -SCHOLEN

Ter inleiding het volgende. Op de eerste bladzijde van Wereld in Wording dl. I staat: „Waarom bestuderen wij de geschiedenis? Uit belangstelling voor het leven van onze voorouders; sommigen zochten naar voorbeelden van deugd; anderen wilden het dagelijks leven kennen; weer anderen kunst, wetenschap en godsdienst; er waren er, die lering wilden trekken uit de geschiedenis; tenslotte vinden velen een genoeg als dat van ontdekkingsreizigers, als zij zich verdiepen in het leven van vroeger”.

Als wij deze opsomming analyseren, vinden wij op de eerste plaats de sociale factor: de mens voelt zich verbonden met zijn naasten-in-de-verleden-tijd; dan de ethische factor: hij wil gesterkt worden door de helden en/of heiligen uit het verleden; of de nieuwsgierigheid naar het verleden van de eigen klasse doet zoeken naar de mens in zijn milieu, en folklore en tuitlampjeshistorie zijn dan uitstekende hulpwetenschappen; de homo sapiens wil weten, „wie es geworden”, „wie es gewesen”, met de beleving van „het Ware, het Goede, het Schone”; er is de pragmatische geschiedbeoefening die uitgaat van het „l'Histoire se répète”; tenslotte is er de ontspannende werking van het zien van het ongewone, de reis niet naar vreemde plaatsen, maar naar vreemde tijden, waarbij de kenvermogens zonder tegenzin-t.g.v.verveling, en dus moeiteloos worden aangesproken, en hun functioneren geeft de mens een aangenaam gevoel.

Hier staat dus opgesomd al hetgeen volwassenen brengt tot aandacht voor het verleden, en wat de doeleinden, het nut, de zin van de kennis van het verleden zijn. Aan kinderen van twaalf, vijftien jaar zullen wij wel niet volledig zeggen, waarom zij het verleden moeten kennen; immers, de samenstelling en dosering van het schoolmenu, product van onze (?) opvoedkundige inzichten en onze (vooroorlogse) kijk op hun uitgroei, begrijpen zij evenmin als een zuigeling de samenstelling van Nutricia-B begrijpt. Maar zij slikken niet zo gedwee als een baby, en ons voedsel valt soms zwaar op hun maag, en dan vragen de tieners (vergeef ons deze term): Waar is dat geschiedenis leren

nou goed voor? Dan profiteren wij van de lessen van onze latijnse, duitse en nederlandse collega's en laten hen „groeien”, als zij een paar citaten van Cicero begrijpen: „... lux veritatis, magistra vitae”.

Of: „Nescire quae ante nos fuerint, id est semper puerum esse”;

of van Goethe: „Wer nicht von dreitausend Jahren

Sich weisz Rechenschaft zu geben,

Bleib' im Dunklen, unerfahren,

Mag von Tag zu Tage leben”.

Men kan ook Bilderdijk nazeggen: „In het verleden ligt het heden,

In het nu wat worden zal”.

Maar ter zake: Wat is dan wel het doel van ons geschiedenisonderwijs? Wat is het doel van heel het VHMO? De Middelbaar-Onderwijswet omschreef het doel van het M.O. niet, maar is dat doel in feite niet de algemene vorming, voortbouwend op het lager onderwijs, van die jonge mensen, die bestemd zijn later min of meer onafhankelijk intellectuele arbeid te verrichten en hen te praepareren voor universitaire graden, of hen voor te bereiden op hogere beroepen, of op min of meer leidende posities in handel en bedrijfsleven? De Middelbare School voor Meisjes stelt de meisjes in de gelegenheid die persoonlijke ontwikkeling en intellectuele vorming te ontvangen die nodig zijn voor de beschaafde vrouw in de tegenwoordige maatschappij. De Wet op het Voortgezet Onderwijs heeft om alle klippen te vermijden letterlijk de formulering overgenomen, die men in 1857 op een van de heetste momenten van de Schoolstrijd heeft uitgevonden, om de verhitte gemoederen af te koelen: Alle schoolonderwijs worde onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens van de leerlingen, aan hun lichamelijke oefening en aan hun opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden (art. 42 Staatsblad 14-21963).

Wij in het onderwijs moeten dus de jonge mens helpen bij zijn uitgroei tot volwassenheid en hem klaar maken voor de maatschappij waarin hij te leven zal hebben. De uitgroei tot volwassenheid houdt in:

Ontwikkeling van de vermogens: Denkvermogen

Fantasie (voorstellingsvermogen)

Geheugen, enz.

Het aanleren van waarden: Ethische (karaktervorming)

Aesthetische (woordkunst, toonkunst, enz.)

Religieuze (de mens in zijn verhouding tot het

Opperwezen)

Die uitgroei tot volwassenheid zou op zich genomen ook wel ergens anders plaats kunnen hebben, maar omdat men de gepaste en nuttige kundigheden, die de mens van heden behoeft, nu eenmaal niet leert op het land, achter de toonbank, op straat of in de fabriek, maar in de school, en men in agrarische, commerciële, gouvernementele en industriële werkgelegenheden ook niet opgeleid wordt tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, en in de school mogelijk wel, moet die uitgroei tot volwassenheid daar dan ook maar geschieden.

Gepaste en nuttige kundigheden aanleren, m.a.w. wij moeten ze klaar maken voor de maatschappij en voor volgende beroepsopleidingen. Zij hebben algemene ontwikkeling nodig, en daarbij is een portie kennis van het verleden; die portie die toekomstige leidende figuren behoeven, die moeten wij geschiedenisdocenten geven. Immers zonder begrip voor de maatschappij zal de mens er zich niet thuis voelen; om de maatschappij te begrijpen waar de jonge mens straks in terechtkomt, moet hij de wordingsgeschiedenis van die maatschappij kennen, haar ontwikkelingsgang begrijpen, ja ervaren; moeten niet de individuele mensen stuk voor stuk in een jaar of vijftien de ontwikkeling doormaken, die de makrokosmos in een slordige vijfduizend jaar heeft door gemaakt?

Hoe past onderwijs van de plaatselijke geschiedenis in het nastreven van de doeleinden van het (voortgezet) onderwijs?

Ik wil de plaatselijke geschiedenis niet alleen benutten voor de uitgroei tot volwassenheid, en ik acht ze niet alleen onmisbaar bij de algemene ontwikkeling, - kennis van het verleden van de dichtsbijzijnde dingen, naar plaats en naar tijd, is onmisbaar (Thorbecke zei: Een actief staatsburgerschap begint bij een actief plaatselijk burgerschap) - maar ook bij de weg naar het doel, nl. in de didactiek ken ik aan de heemkunde een grote waarde toe, de didactische wetten vragen om behandeling van de plaatselijke geschiedenis. Hoe is het kind van de „onderbouw” er aan toe, als het op 1 september „geschiedenis krijgt” van ons? Wij moeten immers „vom Kinde aus” gaan. Wát weet het kind al? Hoe kunnen wij het kind geestelijk activeren, het leerproces in gang zetten? M.a.w.: Hoe ligt de zaak didactisch? Zijn er in de didactiek argumenten te vinden, om het heem in het onderwijs te betrekken? a. De belangstellingssfeer van het kind moet men benutten, dan zal het kind de les met aandacht volgen en zijn geest laten werken. Mocht de belangstelling voor geschiedenis er nog niet zijn, dan toch meestal wel voor de eigen plaats, die is in ieder geval wel te wekken. Die te wekken ligt ook op onze weg als opvoeder, de liefde voor de eigen plaats draagt veel bij tot het levensgeluk! Is er belangstelling, dan is de ethische vorming gebaat met kennis van grote plaatsgenoten, de aesthetische vorming komt op gang door enthousiast kennisnemen en „nabootsen” van plaatselijke artistieke prestaties; de godsdienst, dat erfdeel der vaders bij uitstek, zal het kind te dieper beleven, - of de libertijnse traditie - en het oecumenisch leren plaatsen zonder scepticisme of fanatisme; als het kind de economische en sociale ontwikkeling ter plaatse boeit, voelt het zich „engagé” in heel de economische en sociale geschiedenis.

b. De aanschouwelijkheid wordt op schier ideale wijze verwezenlijkt door het inschakelen van bezienswaardigheden in de naaste omgeving, er is dan tenminste ook beziensmogelijkheid. Als wij spreken over gothiek, zien wij in onze geest Chartres voor ons, en wij laten een foto van 10 x 15 zien of projecteren 100 x 150, maar bij de leerling is geen ervaring van de ruimtewerking, de leerling is dan meer gebaat met een bezoek aan een middeleeuwse kerk

ter plaatse. Hoeden wij ons toch voor verbalisme! Als wij stadsmuur, waag, kraan, pakhuis, gewelf, wol, laken, schutterij zeggen, beantwoordt daaraan een voorstelling in onze geest, maar ziet het kind die dingen óók tegelijkertijd voor zich? en even scherp? Laat het zien! En dat men in een oude stad bijna al deze dingen kan laten zien, vinde U onder bij „Practijk” aangetoond. c. Aanknopen bij het bekende luidt een derde didactische wet. Veel van wat men bij het geschiedenisonderwijs aan de leerlingen moet brengen hangt samen met plaatselijke geschiedenis, zonder dat de leerlingen het verband weten, bv. namen van oude straten en huizen, eigennamen, gevelstenen, grachtenplan, waterlopen, niveauverschillen, instellingen, ligging van station, enz.

De Practijk

De practijk wil voor ondergetekende zeggen: Hoe kan men in Leiden aanknopen bij het bekende? Hoe kan men de Leidse cultuur en de in Leiden beleefde waarden doorgeven? Hier volgt dan een onvolledige opsomming van plaatselijke gegevens, die ter illustratie van de lessen benut worden, omdat zij de belangstelling van het kind hebben, omdat het kind ze met eigen ogen kan gaan zien en/of omdat ze reeds aan het kind bekend zijn:

Duinvorming, kustfries, kerstening via de Willibrordskerk op de terp te Oegstgeest (Kerkwerf), de abdij van Rijnsburg, het ontstaan van Leiden uit plattelandsdistricten (plattegrond voor de klas);

Islam: Snouck Hurgronje(huis), Arabische drukken bij Brill en Sijthoff, moskee in Den Haag;

Middeleeuwen: gothiek in Leiden, Philips van Leiden, kloosters, Papengracht, kastelen in de omtrek (-poel en -geest), Duitse Orde (Commandeurssteeg), burggraaf, Gravensteen, Gerecht, Burcht.

Middeleeuwse economie: wol, laken, wolhandel (Kalisvaart), gilden, pesthuis, vroomwater van Alphen tot Leiden, de ontginning van Holland.

Hoekse en Kabeljauwse Twisten: Jacoba van Beieren op Teilingen te Sassenheim, de Wassenaars en Duivenvoordes.

Primitieven: Lucas van Leyden, Corn. Engebrechtsz., Geertgen tot Sint Jans.

Hervorming: Stagnatie van de bouw van de Hooglandse kerk, Wederdopers met een Jantje van Leyden, beeldenstorm (Sint Annahofjekapel vergeten: nog „middeleeuws”), 1572 Corn. Musius de laatste op de „Blauwe Steen”, kerken en schuilkerken, beleg en ontzet.

Academie: Prins Maurits studeert te Leiden Caesar en Livius: klassieke strategie; Lipsius, Scaliger, Heinsius, Clusius.

Gouden Eeuw: Rembrandt, Jan Lievens, Jan van Goyen; Lieven de Key, van 's-Gravesande, Pieter Post, v.d. Helm.

Refugiés: Bibliothèque Wallone et Hôpital Wallon, Pilgrim Fathers(huisje).

Stadsgroei: Lakenhal, gevels, wevershuizen, Marekerk.

Godsdiensttwisten: de Schans op de Breestraat, Jansenisme, Rijnsburger Collegianten.

18de eeuw: school op de Oude Vest, chinoiserie in Museum voor Volkenkunde,

Swammerdam, Boerhaave, 's-Gravesande, Musschenbroek, Leidse Fles.
Economie: Saalberch 1665, Clos en Leembruggen 1766, van Wijk 1774, Krantz
1778, Pieter Vreede, Meermansburg e.a. hofjes, ook al roomse.

19de eeuw: Lodewijkskerk, Hartebrugkerk, veepest en Groninger Blaarkopvee,
Grofsmederij van lt.kol. Bake 1836, drooglegging van de Haarlemmermeer
met Duitse arbeiders, cholera (Nieuwenhuyzen conserven 1866 en Duinwater-
leidingmij.), Camera Obscura, De Pestilentie van Katwijk, „De Opstandigen”
van Jo v. Ammers-Küller, Piet Paaltjens.

Vestingwet 1874: station juist buiten de singels, Hortus Botanicus, Sterren-
wacht, Laboratoria, Plantsoen, Plantage, fabrieken, „Lichtfabrieken” (gas-
fabriek en elektrische centrale), kerkhoven en Academisch Ziekenhuis (na
Boerhaavezalen) op de wallen gevestigd.

Bilderdijk, Thorbecke, Doleantie, Aalberse, Jef Last (sinologie, Spaanse
Burgeroorlog, Katwijk), van der Lubbe, Albert Verwey, Floris Verster.
Amsterdamse School: Gijselaarsbank, politiebureau, kerk Herensingel en
Haagweg.

Jugendstil: Hasselman en Pander, I. M. Noomen bij Gijselaarsbank.

Delftse School: Academisch en Elisabethsziekenhuis, Laboratoriumflat.

Nieuwe zakelijkheid: Zoölogisch Laboratorium, Diaconessenhuis, Sterflat.

Niet elke plaats, gezegend met voortgezet onderwijs, is gezegend met zoveel
oudheden, zoveel aanknopingspunten. Daar staat tegenover, dat men bv. in
Coevorden niet hoeft uit te leggen, wat rogge is, en in Groenlo weten de leer-
lingen, wat stromend water is, terwijl hier in Leiden de leerlingen steevast
de rivieren in zee laten beginnen!

Nu komt driekwart van de leerlingen niet uit Leiden, maar uit omliggende
plaatsen als Katwijk, Roelofarendsveen, Alphen en Voorschoten en nogtuintig
andere dorpen. Welnu, ook de geschiedenis van die plaatsen is gemakkelijk
te achterhalen en interessant. Voor de buitenkinderen is Leiden „dé Stad”
en de Leidenaars kennen de omgeving via hun klasgenoten en de puzzlerit.

Valkenburg (Praetorium Agrippinae), Corbulo's gracht, eerste en tweede
duin, de herenwegen, de Haarlemmermeer, 's-Gravenhage, enz. liggen niet
buiten hun horizon.

Duizelt het U? Niet volledigheid is noodzakelijk of zij ons doel. Het blijve
slechts paedagogisch en didactisch middel tot het grote doel van ons onder-
wijs. Als men in één lesuur langs de Meermansburg, de Hooglandse kerk, de
Burcht en de Waag wandelt, heeft men geen van vieren uitputtend behandeld,
wel de leerlingen; toch heeft men dan in één les meer begrip in hun hoofden
gekweekt dan anders met drie uur praten: Er is hun een licht opgegaan, of
om met Socrates te spreken:

„Onderwijs is geen vaten vullen, maar een vuur ontsteken!”

C. G. v.d. Hengel

* * *

LEGENDEN EN LEUGENS

Hitler's Jeugd

Maar al te vaak neemt men bij biografieën waar, dat de schrijver betrekkelijk weinig aandacht besteedt aan de jeugdijaren van zijn slachtoffer. De meest vermeldenswaardige en anecdotische verhalen worden verteld, maar de echte belangstelling is toch meestal gericht op de „jaren des onderscheids”. Dat is wel begrijpelijk, want juist als volwassene speelt de mens gewoonlijk de hoofdrol van zijn leven waar het betreft de voor de geschiedenis belangrijke tussenmenselijke relaties. Maar het is niet geheel te vergeven, want in de jeugd kan men toch al vaak de inleidende bijrolletjes gespeeld vinden; bovendien levert die periode de nodige traumata op, die voor de vorming van het karakter zo bepalend kunnen zijn.

Wel zijn over de jonge jaren van invloedrijke personen afzonderlijke werkjes verschenen, vaak in de vorm van herinneringen en reacties daarop.

Zo ook over Hitler.

Tot omstreeks 1919 is hij onbelangrijk geweest. Over die jaren werden daarom de lamentabele verhalen uit Mein Kampf geciteerd, vaak al te weinig kritisch. Ook schreven de schrijvers veel klakkeloos van elkaar over.

En dat, terwijl iedereen gemakkelijk de echte en betrouwbare bronnen zou hebben kunnen bestuderen, zeker voordat Hitler Oostenrijk veroverde.

Die arbeid is verricht door Dr. Franz Jetzinger en zijn boek „Hitlers Jugend. Phantasien, Lügen und die Wahrheit” (Wenen, z.j.) is er het resultaat van. Als oud-afgevaardigde in het Oostenrijkse parlement en later als archivaris had hij veel gelegenheid tot bronnenstudie.

Op het eerste gezicht is dit wat dorre, maar beslist leesbare boek een openbaring. De schrijver heeft, querulant en vasthoudend als hij is, allerlei interessante gegevens opgespoord. Al gauw blijkt echter, dat hij nogal eens een voorganger-biograaf citeert, zonder dat te vermelden. Onduidelijk verwijzen, of zelfs helemaal vergeten te zeggen, dat men niet zelf zo origineel is geweest, is trouwens een vrij veel voorkomend kwaaltje bij de schrijvers over Hitler. Misschien is het gedaan, om het boek leesbaarder te maken, erg oprecht is het niet!

Jetzinger schrijft een bulderstijl; zijn boek bevat dan ook hele series uitroeptekens, die allerlei categorische kreten, die vaak niets schokkends bevatten, flankeren. Enkele grepen uit dit boek zijn het vermelden toch wel waard, als stimulans om het eens helemaal te lezen.

Voor de bewoners van het Derde Rijk was het van levensbelang, aan te kunnen tonen, dat ze geen Joods bloed in de aderen hadden. Ook Hitler's afkomst is het onderwerp van onderzoekingen geweest. Zelf schreef hij erover in Mein Kampf; zijn geestverwanten gaven een Ahnentafel uit, waaruit bleek, hoe raszuiver de Führer wel was. In de buitenlandse pers echter verschenen

insinuaties, dat Hitler van Joodse afkomst was. Om de waarheid hierover te onderzoeken heeft Jetzinger zich geworpen op een grondige herziening van de stamboom van de familie-Hitler. 1)

In 1786 trouwde Martin Hiedler met Anna Maria Göschl. Deze echtvereniging werd gezegend met negen kinderen. Twee hiervan waren Johann Georg en Johann Nepomuk. Johann Georg, molenaarsknecht en deswege uiterst dorstig, trouwde op zijn beurt in 1842 en wel met Maria Anna Schicklgruber, die als bruidsschat een in 1837 geboren, buitenechtelijke zoon, Alois geheten, inbracht. Alois groeide op bij zijn oom Johann Nepomuk, terwijl de dorst van zijn vader en andere redenen zijn ouders al gauw verplichtten, de nachten door te brengen in een veetrog.

Blijkens het „Verordnungsblatt für den Dienstbereich des österreichischen Finanzministeriums” heeft Alois Schicklgruber zich een snelle carrière opgebouwd bij de douane. En hij zou als Schicklgruber de eeuwigheid zijn ingegaan, als niet zijn oom de stoot had gegeven tot naamsverandering. Het gangbare verhaal nu is, dat Johann Georg in 1876 bij de notaris verscheen om te vertellen, dat hij de vader van Alois was. Dit is ONZIN, roept Jetzinger uit; NONSENS, want Johann Georg was al in 1857 overleden!! En een notaris had met zo'n zaak niets te maken. In werkelijkheid was het Johann Nepomuk, die, met drie onbetrouwbare en waarschijnlijk omgekochte getuigen aan de pas benoemde pastoor van hun woonplaats vertelde, dat Alois de zoon van Johann Georg was. De pastoor kende de situatie bij de familie-Hiedler nog niet en veranderde, in de mening, dat Johann Georg nog leefde, de notities in het doopboek. Een onwettige daad, want na de dood van de vader was in Oostenrijk voor echtling een rechterlijke uitspraak nodig. Waarschijnlijk wilde Johann Nepomuk voorkomen, dat de carrière van zijn pleegzoon door de ontdekking van zijn bastaardschap werd geschonden. Of door de ontdekking, dat zijn echte vader een Jood was.

Nog in 1930 is door Hitler deze zaak aan de orde gesteld. Men leze Hans Frank's boek „Im Angesicht des Galgens” 2), waarin wordt verteld, hoe Frank van Hitler opdracht kreeg, na te gaan, in hoeverre de mededeling van een familielid van Hitler, dat hij, de Führer van alle Ariërs, van Joodse afkomst zou zijn, waar was. Frank ontdekte, dat de moeder van Alois bij een Jood in dienst is geweest. Diens zoon zou Alois' vader geweest kunnen zijn. Jetzinger wil dit geloven, al acht hij het nog lang niet bewezen. Enkele keren verzekert hij, dat hij in het uiterlijk van Alois veel niet-germaanse trekken aantreft, zoals ook in het karakter van Hitler.

Hoe het ook zij, vast staat, dat Hitler's stamboom er anders uit moet zien, dan men meende.

In plaats van: Johann Georg geh. met Maria Anna Schicklgruber

kind: Alois geh. o.a. met Klara Pölzl

kind: Adolf Hitler

moet komen: Maria Anna Schicklgruber geh. met ?

kind: Alois geh. met Klara Pölzl

kind: Adolf Hitler

En zo spaarde de geniale voorzienigheid, door middel van een goedgelovig dorpspastoor, de Duitsers ervoor „Heil Schicklgruber” te moeten roepen, schrijft Jetzinger cursief uit Rudolf Olden's boek „Hitler” na. 3)

Niet alleen over Hitler's afkomst, maar ook over het milieu, waarin hij opgroeide zegt Jetzinger vele vermeldenswaardige dingen. De verhalen uit Mein Kampf, die o.a. A. Bullock ertoe brachten in zijn boek „Hitler” Alois een arm, ondergeschikt en koppig ambtenaartje te noemen, 4) verwerpt hij. Want Alois verdiende net zoveel als een HBS-directeur na de salarisverhoging van 1907! Na zijn dood kreeg zijn weduwe een heel behoorlijk pensioen en erfde ze onder meer een huis van hem.

Streng en heerszuchtig was hij, maar niet een hardvochtige dronkelap, ook alblies hij nutoevallig zijn laatste adem uit in zijn stamcafé. Een delirerende dronkaard, zoals Hitler zijn vader wel heeft beschreven 5) kan nooit zulke heldere brieven schrijven met zo'n vaste hand als Alois deed. En over een paria schrijft men niet: „Wir haben einen guten Mann begraben” zoals de Linzer „Tagespost” van 8 januari 1903 in memoriam Alois deed 6). Maar Hitler probeert zijn ouders zoveel mogelijk te bekladden: Hij was nu eenmaal de Duitse Messias, „folglich müssen seine Eltern arm gewesen sein, basta”. 7) Een beroemde episode uit Hitler's jeugd is de scène tussen hem en zijn vader, toen hij als twaalfjarig knaapje weigerde ambtenaar te worden en als ideaal kunstschilder noemde. Olden is minder goedgelovig dan Bullock en vermoedt, dat Hitler dit verhaal vertelt, om zijn minachting voor ambtenaren aan te tonen: toen hij het schreef zou hij ruzie hebben gehad met een Beiers ambtenaar. 8) Daarbij komt, dat Alois zijn zoon niet naar de HBS zou hebben gestuurd, als hij hem ambtenaar wilde maken, maar naar het Gymnasium. Typerend voor Jetzinger's bewijstrant is, dat hij deze argumenten overneemt en er aan toevoegt, dat een jongen van 12 jaar generaal wil worden, maar geen kunstschilder!

In 1905 verliet Hitler de HBS, volgens Mein Kampf om een ernstige longziekte. Konrad Heiden gelooft dit verhaal, noemt in zijn boek „Adolf Hitler; das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit” zelfs de naam van de behandelende arts. 9) Olden verbaast zich echter over het feit, dat er later nooit meer iets van blijkt, dat Hitler longlijder zou zijn, en hij gelooft, dat het een smoesje was om van school af te komen. 10) Jetzinger praat hier weer Olden na en voegter als bewijs aan toe, dat Hagmüller, een jongeman die in de tijd, dat Adolf ziek thuis zou hebben gelegen, bijna dagelijks in huize-Hitler is geweest, zich niets meer van een ernstige ziekte weet te herinneren.

Zo bewijst Jetzinger op nog verschillende plaatsen, dat het geen critische voorgangers beweerden waar is, zonder daarbij de indruk te vestigen, dat hij zelf niet degene is, die voor het eerst ging twifelen.

Geheel nieuw is zijn bewering, dat Hitler het in zijn Weense Tijd niet slecht heeft gehad. Evenmin als Olden gelooft hij, dat Hitler zich van 1905 tot 1907 ernstig heeft voorbereid op het toelatingsexamen voor de Academie: Hitler voerde in die jaren niets uit. Toen hij in 1907 naar Wenen ging had hij een paar honderd Kronen uit de nalatenschap van zijn vader en een wezenrente

van 25 Kronen per maand. De klacht in Mein Kampf, dat hij het zo slecht heeft gehad als „Hilfsarbeiter” verwerpt Jetzinger dan ook. Het salaris van een hulparbeider was nl. ongeveer 50 Kronen per maand en daarvan kon men heel behoorlijk leven. Voeg daarbij, dat Hitler nog beschikte over de erfenis en de wezenrente en het bewijs is geleverd, dat hij meer te verteren had, dan een leraar MO in de 5 jaren, die aan een vaste aanstelling vooraf gingen. Dus heeft hij geen honger gekend, of hij is geen hulparbeider geweest!

Tot zijn 23e jaar heeft hij van die wezenrente genoten, toen moest hij er afstand van doen na een uitspraak van de rechtbank. 11) Veel heeft hij dus niet behoeven te doen voor zijn dagelijks brood. Temeer, daar hij een erfenis van een tante beurde, groot ongeveer 2000 Kronen.

Het verhaal, dat Hitler zijn moeder verafgoodde, is al evenmin waar. Waarom zou hij haar dan tijdens de ernstige en vrij langdurige ziekte, die aan haar sterven voorafging nooit hebben bezocht, zoals de verpleegster, die haar verzorgde aan Jetzinger vertelde toen zij op haar beurt op sterven lag?! Neen, Hitler kende alleen maar liefde voor zichzelf, en tegenover niemand anders. Ook niet tegenover vrouwen.

En nu moet gesproken worden over Kubizek en Greiner.

A. Kubizek gaf al voor de tweede wereldoorlog zijn „Herinneringen” uit in opdracht van de Gestapo. In 1954 volgde zijn boek „Adolf Hitler, mein Jugendfreund”. 12) Jetzinger trekt hiertegen zeer fel van leer; want hij acht het boek voor 90% gelogen; en de resterende 10% zijn van hem, Jetzinger, gestolen, nota bene ondanks de afspraken, die hij met Kubizek maakte. Bladzijdenlang kraakt hij Kubizek, die allerlei verhalen vertelt uit de tijd, dat hij zeer bevriend was met Hitler, de jaren van 1906 tot 1908. Kubizek nu vertelt, dat Hitler hartverscheurend verliefd geweest zou zijn op een schone Linzerin, Stephanie geheten. Jetzinger heeft een paar dagen gezocht en vond toen Stephanie, die van heel de affaire met Adolf niets af wist. Ook bewijst hij, dat allerlei omstandigheden, waarin Hitler haar zou hebben aanschouwd, verzonnen zijn. Kubizek krijgt veel aandacht; maar het boek van J. Greiner „Das Ende des Hitler-Mythos” 13) is volgens Jetzinger zelfs het papier van een bespreking niet waard, al vertelt hij, dat hij in zijn archief een manuscript heeft liggen, waarin hij bewijst, dat Greiner zijn boek helemaal vol liegt. Ook dus als hij Hitler laat proberen een oogverblindend knap Weens schildersmodel aan te randen. Eigenlijk zijn Greiner en Kubizek alleen maar te vertrouwen, als ze de mening van de polemicus Jetzinger onderschrijven, vindt deze.

Een probleem, waar Jetzinger niet uitkomt, is dat van Hitler's anti-semitisme. Getrouwelijk heeft men in dit verband gewezen op de invloed van Lueger en Schonerer, twee partijleiders uit Wenen. Maar die hadden bijna geen invloed meer, zegt Jetzinger. Olden ziet gefrustreerde erotische gevoelens als hoofdoorzaak van Hitler's Joden-haat, 14) terwijl W. Görnitz en H. A. Quint in hun boek „Adolf Hitler, eine Biographie” meer de nadruk leggen op de, door Olden ook genoemde angst voor deklassering. 15) Ongetwijfeld zullen deze factoren hebben meegeteld. Een andere verklaring is te vinden in het boek van de

Weense Psycholoog W. Daim „Der Mann, der Hitler die Ideen gab”, 16) waarin naast bovengenoemde partijleiders als grote leidsman van Hitler genoemd wordt de stichter van de nieuwe tempeliers-orde, Lanz von Liebenfels. Deze gaf nl. een blaadje uit „Ostara” genaamd, waarin hij zijn waanzinnige anti-semitische ideeën uiteenzette; aan Daim vertelde hij, dat Hitler hem in 1909 had bezocht en om wat exemplaren van Ostara had gevraagd. Lanz' systematische leer zou nu de verwarde effecten van de half-ontwikkelde Hitler sterk hebben beïnvloed. En inderdaad is de overeenkomst tussen de in Ostara beschreven plannen en de daden van de Führer frappant. Daim is echter al te lichtgelovig en niet kritisch genoeg tegenover de fanatieke Lanz, die een weinig betrouwbaar man lijkt.

Daim nu constateert bij Hitler een Oedipus-complex; in de binding tussen hemzelf en zijn moeder zou hij zijn vader als een indringer hebben gezien. De hieruit voortvloeiende haatgevoelens zoude Führer later hebben geprojecteerd op de Joden. Maar Jetzinger heeft aangetoond, dat er geen liefde tussen Hitler en zijn moeder bestond, althans van de kant van de zoon. 17) Daim hecht veel geloof aan wat Kubizek en Mein Kampf zeggen, wat de betrouwbaarheid van zijn werk niet ten goede komt. Bovendien kan men zich afvragen, of het in Duitsland en Oostenrijk veelvuldig voorkomen van uitingen van anti-semitisme aan massale Oedipus-complexen is te wijten.

Men kan met Daim instemmen als hij zegt: „Jetzinger, der sein Buch in einem polternd-explosiven, rasonierenden Ton schreibt, mit der moralischen Entrüstung eines Vaters gegenüber seinem miszratenen Sohn, der nur Flausen im Kopf hat, ist nun kein Historiker. Trotzdem ist vieles, was er bringt, sehr interessant”, (...). En even verder: „Seine psychologischen Bemerkungen aber sind reichlich naiv”. 18) Maar Daim, die in de titel van zijn boek veel meer suggereert, dan de inhoud geeft, noemt als enige interessante vondst van Jetzinger, dat Hitler geen ellendige jeugd had.

Om dat, en trouwens nog veel andere dingen te bewijzen onderzocht Jetzinger ijverig de archieven. Vooral om „Gustl” Kubizek om de oren te slaan. De vele bewijzen, waarmee Jetzinger telkens weer aanduidt, hoe verschrikkelijk fout Gustl wel is, wekken de indruk, dat dit boek alleen geschreven is als een anti-Kubizek.

Als voorbeeld voor de overweldigende stroom anti-argumenten moge het volgende gelden. Kubizek vertelt, dat Stephanie medelijdend uit het raam keek, toen Hitler achter de baar, waarop zijn moeder ten grave werd gedragen, liep. „Wacht even!”, roept Jetzinger dan, en hij bewijst aan de hand van de kranten, dat het op die dag niet sneeuwde, terwijl Kubizek beweert van wel. Bovendien citeert Jetzinger een brief, die hij van Stephanie ontving. Zij zegt daarin, dat ze

1e op een andere etage woonde;

2e nooit uit een raam in de bedoelde straat keek, want er stond iets voor;

3e geen interesse had voor begrafenisstoeten, hoogstens voor het 59e of 14e (infanterieregiment);

4e het bedoelde raam in december zeker niet zou hebben mogen openen.

Jetzinger is met deze bewijzen niet tevreden en voegt er nog aan toe: als men door de bedoelde straat gaat kan men het raam alleen zien als men „den Kopf schon gehörig emporrecken“ wil; „das hat aber Kubizek kaum getan, da er ja nicht wusste, dass die Stephanie im dritten Stock wohnte“. In een begrafenisstoet loopt men niet zo met het hoofd, zeker niet als er een laag sneeuw ligt, zoals Kubizek beweert. Bovendien kende de schone blondine Hitler helemaal niet.

Desondanks schrijft Kubizek dat hij het nog voor zich ziet. „Das darf man bei ihm nicht so wörtlich nehmen, er liebt es, noch heute Dinge zu sehen, die er nie gesehen, bloß geträumt hat!“ 19)

Wat jammer, zou men heden, na de tweede wereldoorlog kunnen zeggen, dat men deze gegevens niet in 1932 heeft gepubliceerd; toen waren ze nog toegankelijk en kon Hitler niet proberen ze te laten vernietigen, zoals hij na 1933 heeft geprobeerd. Men moet echter het effect van een dergelijke publicatie niet overschatten. De nationaal-socialistische propaganda zou haar hebben doodgezwegen of afgedaan als leugenachtige, typisch Joods-Marxistische verwringing van de waarheid. En Hitler's tegenstanders waren al anti. Het boek zou dus de twijfelaars hebben moeten beïnvloeden. En die werden al overstromd met propagandistische lesjes (zij niet alleen trouwens), die ze waarschijnlijk evenmin lazen. Bovendien zou men hebben gesust: 't ging over Hitler's jeugd, over lang geleden verloren wilde haren. Achteraf zeggen wij met Jetzinger: „Die geistige Sphäre Hitlers änderte sich nie! Er war als Führer der gleiche Phantast wie als Junge; bei ihm gab es kein geistiges Wachsen, keine Entwicklung, alles ist wie starr vorgezeichnet; den Führer Hitler kennt nur, wer den jungen Hitler kennt“. 20) De egoïst, de liefdeloze, heerszuchtige luiaard is geen greintje verbeterd. Om met een citaat te eindigen: „Die Ich-Besessenheit ist der zentrale Grundkern von Hitlers Wesen, von dem alle seine Reden und Handlungen, auch die scheinbar altruistischen, ausgehen und in den sie wieder zurückstrahlen. Er kannte und anerkannte nichts, rein gar nichts über sich. (...) Das war Hitler: das blecherne Grammophon seiner Ich-Besessenheit!“ 21)

1) Franz Jetzinger: Hitlers Jugend. Phantasien, Lügen und die Wahrheit. Mit 20 Tafeln (Wenen z.j.) Hoofdstuk I.

2) Hans Frank, ehemaliger Reichsminister und Generalgouverneur: Im Angesicht des Galgens; Deutung Hitlers und seiner Zeit auf Grund eigener Erlebnisse und Erkenntnisse, geschrieben im Nürnberger Justizgefängnis. (München 1953)

3) Rudolf Olden: Hitler (Amsterdam 1936) p. 7

4) Alan Bullock: Hitler; leven en ondergang van een tiran. (Utrecht 1958) p. 11

5) Frank, p. 331

6) Jetzinger, p. 72 e.v.

7) id. p. 122

8) Olden, p. 14

- 9) Konrad Heiden: Adolf Hitler; das Zeitalter der Verantwortungslosigkeit. Eine Biographie (Zürich z.j.) p. 28
- 10) Olden, p. 16 e.v.
- 11) Volgens Olden (p. 34) deed Hitler het vrijwillig.
- 12) August Kubizek: Adolf Hitler, mein Jugendfreund. (Graz 1953)
- 13) Josef Greiner: Das Ende des Hitler-Mythos. (Wenen 1947)
- 14) Olden, p. 39 e.v.
- 15) W. Görnitz - H. Quint: Adolf Hitler, eine Biographie. (Stuttgart 1952) p. 57; Olden, p. 23
- 16) Wilfried Daim: Der Mann, der Hitler die Ideen gab; Von den religiösen Verirrungen eines Sektierers zum Rassenwahn des Diktators. (München 1958)
- 17) Jetzinger, p. 175 e.v.
- 18) Daim, p. 30
- 19) Jetzinger, p. 177 e.v.
- 20) id. p. 169
- 21) id. p. 241

* * *

Polemiek

SY KONDEN BIJ MALKANDER NIET KOMEN

Onze overigens prettige verstandhouding ten spijt, schijnt er een onontkoombaar misverstand tussen de heer van Voorst van Beest en mij te ontstaan zodra het thema eigentijdse geschiedenis aan de orde komt. Spreek ik daarover, dan hoort hij wat ik niet zeg of hoort hij niet wat ik zeg. Schrijf ik erover, dan leest hij wat ik niet schrijf of leest hij niet wat ik schrijf. Als ik hier toch enkele punten als repliek noteer, gebeurt zulks niet in de verwachting, dat ik de heer v.V.v.B. tot een ander inzicht zal brengen. Ik weet echter dat hij een antwoord verwacht en ik wil hem niet teleurstellen, al vrees ik, dat ik daarbij niet slechts herhaal wat ik reeds heb gezegd, maar zelf zeg wat ik reeds heb herhaald.

1. De heer v.V.v.B. is tegenstander van ongeproportioneerd onderwijs in eigentijdse geschiedenis. Ik ook. Hij wenst eigentijdse geschiedenis te doceren. Ik ook. Over de portie zijn wij het waarschijnlijk niet eens, maar wij hebben ons op dat punt nog niet duidelijk uitgesproken. So what?
2. Wij zijn geschiedenisleraren, geen reisleiders. Onder de vakantie wil ik eventueel met de heer v.V.v.B. bewondering opbrengen voor stadhuisjes van dorpjes, maar voor de rest wil ik die graag overlaten aan ons aller Dr. van Egeraat.
3. Als wij ons bezinnen op de zin van het geschiedenisonderwijs, dienen wij te zoeken naar iets specifiek en geen genoeg te nemen met de eerste de beste consequentie van elk onderwijs, zoals bv. algemene ontwikkeling.

4. Ik blijf ontkennen dat het gemakkelijk is eigentijdse geschiedenis goed te doceren. Idem per idem wat betreft de studie door de leerlingen. Om slechts één reden te noemen: onderwijzen is kiezen. Waar is dat moeilijker dan bij eigentijdse geschiedenis?
5. Voor het probleem van het trekken van vergelijkingen in de geschiedenisles, wil ik de heer v.V.v.B. verwijzen naar de brochure van Prof. Dr. A. E. Cohen, Vergelijken in de tijd. Groningen 1961.
6. Tegenover de insinuatie, dat de voorstanders van onderwijs in eigentijdse geschiedenis de overheid in het gevele trachten te komen, wil ik een andere stelling poneren. Zij die de eigentijdse geschiedenis hebben verwaarloosd, hebben ons vak in discrediet gebracht. En bij de overheid, die nu een nieuw vak: Maatschappijleer, op onze scholen zal invoeren, én bij het grote publiek. Ik laat ter adstructie Prof. Dr. L. J. Rogier, een befaamd gecommitteerde voor ons vak, aan het woord:

„Er zijn nog altijd scholen, die hun abituriënten de wereld in sturen zonder dat hun ooit iets verteld is over de geschiedenis van de laatste halve eeuw, en ik durf te onderstellen, dat de vrede van Versailles zelfs voor de meerderheid nog het eindpunt is. Hoe valt het te verantwoorden, als nooit met deze jonge mensen gesproken is over de Verenigde Naties, de Unesco, de E.E.G., over de conflicten om Indonesië, Congo, China, Cuba, over Verwoerd, Kroesjtsjef, De Gaulle? Ik kan het zo vreemd niet vinden, dat de publieke opinie over een geschiedenisonderwijs, dat zo stelselmatig en in sommiger motivering zelfs principeel dit alles voorbijgaat, in toenemende mate ongunstig oordeelt en de zin ervan steeds openhartiger in twijfel trekt”. (Maatstaf, april 1963, blz. 13)

P. A. M. Geurts OFM

Debat over dit onderwerp geëindigd. Red.

* * *

Actualia

In „Internationale Spectator” een uitgave van „Het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken” wordt in de nummers van 8 april, 8 mei en 8 juni in enkele artikelen op een heel duidelijke manier de politiek van De Gaulle zowel pro als contra beschreven.

Het tijdschrift bevat dikwijls mooie overzichten. Zo is kort geleden de verhouding Rusland - China in 1962 besproken uit Russische en Chinese tijdschriften en redevoeringen.

W. D. J. Lafeber

* * *

Op woensdag 10 april j.l. vond in de Zuiderkerk te Leiden een opmerkelijk experiment plaats. Voor de Leidse Middelbare Schooljeugd trad een forum op, bestaande uit - in alfabetische volgorde - Drs. Aarden (KVP), Drs. Boers (CHU), Prof. Diepenhorst (AR), Dr. Drees (PvdA), H. J. Lankhorst (PSP) en Prof. Witteveen (VVD). De leiding berustte bij de initiatiefnemer Mr. A. van Gennip, leraar aan het St. Bonaventuralyceum. Na een voorbereiding in enkele lessen, waarbij door de partijsecretariaten beschikbaar gestelde folders waren gebruikt, hadden de leerlingen zelf de vragen voor het forum opgesteld. De leden van het forum moesten - onvoorbereid - spreken over de verhouding tussen Godsdienst en politiek, de evenredige vertegenwoordiging, commerciële televisie en tal van andere kwesties. Het experiment was een onverdeeld succes.

* * *

LEZENSWAARD, MAAR BEDROEVEND

In het Hollands Maandblad van mei 1963 schreef (Prof. Dr.) F. W. N. Hugenholtz een bijdrage: „1600, Slag bij Nieuwpoort”. De Utrechtse mediaevist speelt daarin met de gedachte onder volwassenen een opiniepeiling te houden ten einde te achterhalen wat ervan het geschiedenisonderwijs van vroeger is blijven hangen. Zou het veel meer zijn, zo vraagt hij zich af, dan de namen van wat - vooral Hollandse! - graven, plus nog wat andere, niet altijd even gewichtige namen en feiten? Het oude vertelvak, aldus Hugenholtz, is nu wel sterk veranderd. Men werkt met een moderner didaktiek en heeft meer aandacht voor de wording van de eigen tijd. Liever dan het geheugen van de leerling te belasten met een grote hoeveelheid anecdoten en feiten, wil hij inzicht in enkele historische processen doen bijbrengen.

Op dit betoog leverde nog in hetzelfde nummer (Prof. Dr.) K. van het Reve een wel zeer speelse repliek: „1963, Inzicht in Processen”. Het grapjasserig verhaaltje beoogt aannemelijk te maken dat uit het smeugvertellen van anecdoten toch ook nog wel wat inzicht in historische processen voortvloeien kon.....

Na dupliek van Hugenholtz, nog steeds in het meinumner, trad in de volgende aflevering een derde debater, W. H. Roobol, naar voren. Diens bijdrage, die reeds met de titel: „Een volk dat leeft vergeet zijn verleden” getuigenis aflegt van het snel dalende peil in dit debat, vermeld ik hier volledigheidshalve. Veel goeds kan men er namelijk niet over zeggen, en dat niet vanwege het onverholen skepticisme dat er uit spreekt, maar vooral om de slimmerige manier waarmee Hugenholtz allerlei bedenkelijke bedoelsels in de schoenen worden geschoven.

Er staat in deze H. M. -bladzijden veel dat voor iedere geschiedenisleraar het

lezen en overwegen waard is. Maar als debat is het een mislukt geval. Hugenholtz' doel, de leerlingen meer inzicht bijbrengen in historische processen, is namelijk niet zo maar een nieuwigheid of een slim plannetje, waarvan de verwezenlijking door een veranderde didactiek mogelijk is geworden. Het is ook, en dat hadden de debaters allerm minst d66r, onvermijdelijke noodzaak door de ontwikkeling van de wetenschap, die ook haar aandacht minder op gebeurtenissen, en meer op historische processen richt.

Overigens zal Hugenholtz het ons wel niet euvel duiden, als wij zo nu en dan toch nog eens gewoon een anecdote vertellen. Je kunt dat namelijk in een les zo slecht missen!

D. J. Ro.

STUDIE GESCHIEDENIS IN UTRECHT WORDT KORTER

De historische studie aan de R.U. aldaar wordt weldra anders georganiseerd, aldus een artikel in de N.R.C. van 13 april 1963, gebaseerd op een vraaggesprek met Prof. Hugenholtz. Doel: efficiëntere opleiding door meer studiebegeleiding en kleinere werkcolleges. Dat de studievrijheid daardoor aangestast zou worden, wordt ontkend: de studenten zelf vragen om deze leiding. In hetzelfde blad verscheen op 25 april een ingezonden stuk van Prof. jhr. Van Winter: ook in Groningen is men aan het veranderen, zij het met andere proefnemingen. Commentaar: Een tikkeltje heimwee naar de vrijheden van vroeger mag ons niet weerhouden van de erkenning dat er wel eens „over onze hoofden heen” college gegeven werd. Efficiëntere organisatie, in de hele literaire faculteit misschien wel, is even onvermijdelijk als noodzakelijk. Het ligt in de bedoeling der redactie om op deze kwestie nader terug te komen.

* * *

Op vrijdag 12 juli j.l. promoveerde te Nijmegen Drs. A. G. Pikkemaat op het proefschrift: Bataafse vrijheid in Nijmegen 1794 - 1795. Onder de aan de dissertatie toegevoegde stellingen vallen op:

„De leerboeken, waaruit op de scholen voor het vmo de geschiedenis wordt onderwezen, schieten voor een groot deel tekort, doordat zij de leerlingen te weinig weten te boeien”;

„Het aandeel van historici in het Nederlandse politieke leven is betreurenswaardig klein”.

G.

* * *

OPROEP

De Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (N.J.B.G.) hoopt ter gelegenheid van zijn eerste lustrum in de kerstvacantie van 1963-'64 een tentoonstelling over het geschiedenisonderwijs te organiseren. Deze tentoonstelling zou uiteraard geen goed beeld geven als de zgn. zelfwerkzaamheid van de leerlingen zou ontbreken. In verband hiermee worden de collega's die zouden kunnen helpen om deze facet van ons werk tot zijn recht te laten komen - b.v. met door leerlingen vervaardigde werkstukken, verslagen, kaarten, diorama's, maquette's e.d. - dringend verzocht zich d.m.v. een briefkaart in verbinding te stellen met Dr. D. J. Roorda, Wilhelminastraat 31, Leiderdorp.

* * *

Boekbespreking

Dr. W. F. Lichtenauer, Het bezoek van Napoleon aan Rotterdam 25-27 oktober 1811, Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam, 1963. f 3,50

Dit 18de deeltje van de serie Roterodamumboekjes vertelt over het keizerlijk bezoek aan de Maasstad. De schrijver heeft een en ander tot in zeer kleine bijzonderheden medegedeeld. Hij gebruikte het boekje ook om ons de lotgevallen van de verschillende personen, die in het gevolg van de keizer waren, mee te delen. Hij heeft dit niet alleen gedaan met betrekking tot de periode vóór 1811, maar ook voor de voor hun nog wachtende feiten, waardoor hij reeds vooruit kan lopen op de gebeurtenissen, die gekoppeld zijn aan de val van de keizer. Het naspeuren van deze lotgevallen moet een tijdrovend werk geweest zijn en van deze arbeid legt de zeer uitgebreide literatuurlijst aan het einde van het lezenswaardige werkje een sprekend getuigenis af.

Het verslag van het tweedaagse bezoek bevat ook een bloemlezing van de uitgesproken redevoeringen, terwijl eveneens melding is gemaakt van de brieven, die de keizer vanuit Rotterdam verzond. Het geheel vormt een goed „ooggetuigenverslag” van het bezoek aan de stad aan de Rotte.

J. Verseput

* * *

N. A. Robb, William of Orange, a personal portrait, I 1650-1673, Heinemann. Dit is geen biografie, zelfs geen halve biografie. Het is een brok heldenverering. De schrijfster mist daardoor begrip voor de Staatsgezinden. Bovendien is ze onbekend met de Republiek in de zeventiende eeuw, waardoor tal van storende onjuistheden in haar verhaal zijn terechtgekomen. Ongeschikt.

D. J. Ro.

* * *

A. Adang en Dr. F.E.M. Vercauteren, Mensen en Machten, semi-concentrische leergang geschiedenis in drie delen voor het katholiek voortgezet onderwijs, deel 1, f. 5, 75, J. M. Meulenhoff, Amsterdam 1962.

De gelukkige tendens tot beperking van de geschiedenisstof om de behandeling ervan beter tot haar recht te laten komen, zet zich in deze methode bewust voort. Ook om praktische redenen: Zij wil in drie deeltjes een doorkijk in de geschiedenis geven vanaf het ontwaken der mensheid tot heden toe, de vaderlandse geschiedenis inbegrepen, om zo niet alleen de leerlingen tegemoet te komen die na het derde jaar de school verlaten, maar ook om in de hogere leerjaren de examenstof rustiger te kunnen herhalen en te verdiepen.

Het eerste deeltje behandelt de geschiedenis tot 1648.

De outlay is keurig verzorgd: moderne bladspiegel, goede letter op uitstekend papier en mede ook hierdoor, foto-reproducties van kwaliteit. Deze laatste zijn over het algemeen dusdanig, dat zij noodzakelijk de belangstelling van de leerlingen gaande maken. Een compliment voor de firma Meulenhoff, die er zoveel ruimte voor beschikbaar heeft willen stellen.

Ook de keuze van de illustraties door de schrijvers is goed, soms zelfs treffend. Neem bijvoorbeeld de allereerste reproductie, van de opgraving te Elp: Een mooier uitgangspunt voor de geschiedenis is werkelijk moeilijk te bedenken. Natuurlijk zijn er wensen. De luchtfoto van Rome lijkt me meer toeristisch dan historisch gericht, en ook over de weergave van het motief van de dodendans zullen de meningen wel verdeeld zijn. Maar als een methode iedereen wil voldoen, is zij noodzakelijk een karakterloos compromis, en dat is deze zeker niet.

Tot op zekere hoogte is elke methode een compromis: Men schrijft immers niet voor zichzelf. Bovendien behoedt een gezond compromis voor eenzijdigheid. Deze methode is hiervan een voorbeeld, en wel een voorbeeld met een eigen karakter.

Zij noemt zich semi-concentrisch en bedoelt hiermee, dat de nadruk meer op tijdbeelden ligt dan op een ontwikkelingsgang. Een didaktisch volkomen verantwoord standpunt. Zij is niet door overmaat aan schematiek doodgeordend, maar vervalt evenmin in gebrek aan overzichtelijkheid. Hiervan getuigt o.a. de indeling van de hoofdstukjes in genummerde secties, die de handzaamheid van de stof ten goede komt, zonder de zelfwerkzaamheid van de leerlingen in het geding te brengen.

De leesstukjes aan het einde van elk hoofdstuk zijn van een gelukkige verscheidenheid: Sommige illustreren, andere stimuleren tot denken, vragen, zelf gaan lezen, of plaatsen de geschiedenis in het grotere geheel van het menselijk gebeuren. Ook, en dit komt me zeer belangrijk voor, accentueren zij de moderne homocentrische benadering van het verleden, die trouwens in de gehele methode aanwezig is.

Natuurlijk zal men over enkele beschouwingen en waarderingen in deze leergang wel van mening verschillen, maar geschiedenis is nu eenmaal een discussie zonder eind.

Nogmaals, het is geen methode van „elck wat wils”, maar men zal er onge-

twijfeld prettig en vruchtbaar mee kunnen werken. Om dit laatste gaat het, en het eerste is een niet te versmaden bijkomstigheid. Mogen de volgende deeltjes van hetzelfde gehalte zijn.

M. J. C. Hendriks

* * *

A. Klasens, Egyptische Kunst, uit de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden.

Het verschijnen van dit fotoboek, uitgegeven door de Stichting Openbaar Kunstbezit in samenwerking met het Prins Bernhardfonds (tegen de belachelijk lage prijs van f 4,75!) biedt nog eens, ten overvloede wil ik hopen, gelegenheid om te wijzen op de unieke mogelijkheden die een abonnement op deze serie ook aan de geschiedenisleraar biedt. Het boek mag hier echter ook om zichzelfswille worden genoemd. Is immers niet de kunst één van de weinige wegen waarlangs de mens van nu contact kan krijgen met die vreemde wereld van pyramiden en sfinxen?

Het te bespreken werk bevat 64 foto's, waarvan de eerste 8 in kleur. Zowel de zwart-witte als de kleurenreproducties zijn volkomen „betrouwbaar”, hetgeen lang niet van alle kunstboeken kan worden gezegd. Beide groepen, gekleurde en zwart-witte, zijn in chronologische volgorde gerangschikt, zodat men tevens een summier overzicht van de Egyptische kunst voor zich heeft. Een korte inleiding van 8 blz. van de hand van de directeur van het museum Prof. Dr. A. Klasens, plaatst de voorwerpen temidden van de politieke, sociale en religieuze historie en wijst op enkele karakteristieke eigenschappen van deze kunst. Bovendien wordt elke afbeelding afzonderlijk in een paar regels nader beschreven. De historicus zal, onder meer, uit de tegenstelling tussen de sobere eenvoud van de kunst uit het Oude Rijk (kapel van Hetepheracht) en de rijkdom van die uit het Nieuwe Rijk (graven van Horemheb en Pa-aten-em-heb) een beeld krijgen van de invloed, die het ontstaan van een groot rijk op dit afgesloten levende volk heeft gehad. De geschiedenisleraar zal de platen kunnen gebruiken om iets hiervan (zelfs aan eerste-klassertjes) te laten meevoelen. De Nederlander tenslotte zal zich bij het bekijken van de foto's te meer bewust worden dat het Leidse museum van Oudheden één van de fraaiste collecties van Egyptische kunst (en waarlijk niet alleen van deze!) in Europa herbergt. Dit boek vormt een prachtige uitnodiging tot en inleiding op een bezoek aan de verzameling (ook met een schoolklas), en dan niet ter wille van de mummies!

J. J. J.

* * *

Robert van Roosbroeck, Willem van Oranje, Kopstukken uit de Geschiedenis No.1, Kruseman, Den Haag, 1962.

De uitgeverij Kruseman in Den Haag is in 1962 begonnen met de publicatie van een serie historische werkjes, „Kopstukken uit de Geschiedenis”. In de boekjes zelf kan men omtrent de bedoeling van de uitgever noch omtrent een eventuele redaktie ervan iets vinden. Uit een schrijven namens de uitgever aan „Kleio” gericht blijkt echter, dat dr. J.W. Smit uit Utrecht de redaktie voert. Deze serie - zo schrijft de uitgever - beoogt geschiedenis-studerenden doch ook geïnteresseerde leken in kort bestek een helder en gefundeerd beeld te geven van de beschreven persoon en zijn betekenis in het raam van de geschiedenis.

Dat is een prijzenswaardige opzet. Alleen vraag ik mij wel af welke geschiedenisstuderenden bedoeld kunnen zijn: universitaire en M.O.-studenten kunnen natuurlijk wel iets hebben aan boekjes van rond honderd bladzijden, maar zij zullen toch eerder aangewezen zijn op de bekende werken en handboeken. Wij behoeven ons hierom evenwel niet te bekommeren: in dit blad kan het slechts gaan om de vraag of de docent deze boekjes in de leerlingenbibliotheek kan opnemen.

Het eerste deeltje uit de serie wordt gevormd door het boekje „Willem van Oranje” van de hand van de Belgische historicus dr. Rob. van Roosbroeck. Het is 118 bladzijden groot, van handzaam formaat en voorzien van een stevig plastic-bandje; typografisch en wat papier betreft voldoet het aan redelijke eisen, al staan er nog al wat drukfouten in. Achterin vindt men een lijstje van litteratuur. De naam van Van Roosbroeck, die heeft meegewerkt aan Romeins „Lage Landen” en die de redaktie heeft gehad van de grote „Geschiedenis van Vlaanderen”, staat er borg voor, dat de inhoud op een goed peil staat. Detailkritiek heeft op deze plaats weinig zin; deze bespreking wil immers alleen zien uit te maken of wij het boekje onze leerlingen in handen kunnen geven.

Het is redelijk goed, maar niet meeslepend geschreven. Al kan er een zekere levendigheid niet aan ontzegd worden, het beweegt zich toch op academisch niveau. Een gevolg daarvan is, dat er nog al wat bekend wordt verondersteld. Zo wordt zonder uitleg gesproken over „ordonnantie-compagnieën”, over de „Parijse Bloednacht”, zo worden onvertaalde stukken opgenomen uit zestiende-eeuwse dokumenten. De eerste bladzijden bevatten een uiteenzetting over de politiek van Karel V en Filips II, die niet erg helder is, ten minste niet voor de geïnteresseerde leek, wiens historische kennis vermoedelijk wel wat vervaagd is.

Me dunkt dat we dit boekje niet ter lezing kunnen geven aan tweede of derde klassers: ze zouden er vermoedelijk weinig „an” vinden. Anders staat het met betrekking tot de hogere klassen. Schrandere leerlingen met enige historische belangstelling zullen het niet zonder genoegen doornemen; zij mogen dan niet al te zeer uit zijn op een „verhaaltje”, want aan anekdotische of persoonlijke bijzonderheden is het boekje niet rijk. Ik geloof echter wel, dat men zulke leerlingen dan eerst nog eens de paragrafen over de Nederlandse

geschiedenis van 1555 tot 1584 moet laten nalezen uit het gewone leerboek, met het oog op wat ik boven opmerkte: dat er veel bekend wordt verondersteld. De leerling die aan deze voorwaarde voldaan heeft, kan dan met behulp van Van Roosbroecks boek zijn kennis en inzicht zeker verdiepen en verrijken. Resumerende: voor de leerlingenboekerei is deel Ivan de serie „Kopstukken” zeker geschikt.

Fontaine

* * *

Hugh Seton-Watson, Het nieuwe imperialisme, Nijgh en v. Ditmar, Rotterdam, 's-Gravenhage, 157 bladz. f 6, 90

Wat de schr. betoogt is dit: door de eeuwen van haar geschiedenis heen was Rusland een imperialistische mogendheid, zogoed als welke andere ook. Onder imperialisme wil de schr. dan doen verstaan: „overheersing van de ene natie door een andere natie” (bladz. 7). Deze vorm van imperialisme is inderdaad overal en altijd aan te wijzen. Wat dus volgt is een snel overzicht van de Russische geschiedenis waarvan niet de constanten worden belicht, maar wel de resultaten hiervan, dat wil zeggen: de machtsuitbreiding van Moskou naar alle richtingen, tenslotte, laten we zeggen, tot de Elbe en de Stille Oceaan. De schr. blijkt goed op de hoogte te zijn van deze expansie in de negentiende eeuw en de onze. In dit wel erg korte bestek kon hij echter slechts een zeer beknopt en journalistiek overzicht geven, niet erg duidelijk of boeiend. Men ware toch meer gebaat geweest met een helder tekenen der constante tendenzen en het eigen Russische in deze geschiedenis. Want Russisch imperialisme stoelde (en stoelt) op wezenlijk andere gedachten, een andere mentaliteit, dan dat van welk andere Europese mogendheid ook. De vertaling van G. W. de Bruyn-Jackson gaf een feilloos Nederlands, hetgeen steeds zeldzamer wordt.

D. M.

* * *

M. C. Mees, Lamoraal van Egmond, Van Gorcum en Comp., Assen 1963 (Van Gorcum's Historische Bibliotheek no. 70), geb. f 16, 50, 293 blz.

Wie het werk van dezelfde schrijver over Alva uit 1957 niet kent, neemt het prachtig uitgegeven boek over Egmond, die ongetwijfeld aan een wetenschappelijke monografie toe is, met gespannen verwachtingen ter hand. Hij wordt teleurgesteld. Hij vindt een compilatie, die weinig of geen nieuws brengt en bovendien slecht is gecomponeerd. Het boek misstaat in de terecht geroemde Van Gorcum's Historische Bibliotheek en ook in de lerarenbibliotheek.

G.

* * *

Arturo Stenico, De Etruskische en Romeinse schilderkunst, J. M. Meulenhoff, Amsterdam, 1962, f 5,90

Deze uitgave is de tweede aflevering van de Meulenhoff kunstgeschiedenis: De schilderkunst van het Westen in 12 deeltjes, onder leiding van André Held en D. W. Bloemena.

Behalve in Nederland, verschijnt deze serie ook in Frankrijk, Engeland, de Verenigde Staten, Italië, Duitsland, Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden. De opzet van deze uitgave is een verzameling reproducties te geven uit de schilderkunst van het Westen, gedurende een tijdvak van meer dan twintig eeuwen. De deeltjes bevatten een aantal reproducties - 64 in kleuren en 112 in zwart-wit - maar ook de noodzakelijke toelichting en beschouwingen. Een lijst van afbeeldingen en technische gegevens is op handige wijze toegevoegd.

Het hierbij aangekondigde tweede deel behandelt de Etruskische schilderkunst, zoals we die leren kennen uit de verschillende graven, de grafschilderingen in Zuid-Italië en de Romeinse schilderkunst. Van de Etruskische fresco's vindt men de meeste in de necropolis van Tarquinia. Van de zestig met fresco's versierde graven zijn er evenwel nog maar twintig over. De keus van Arturo Stenico wijkt dan ook niet veel af van de afbeeldingen en beschrijvingen elders. Ik wijs in dit verband op: Het Raadsel der Etruriërs, door Sybille von Cles-Reden.

Voor de Romeinse reproducties levert natuurlijk Pompeji een schat van gegevens. Verscheidene van die muurschilderingen zijn verdoekt, of op paneel gebracht te bewonderen in het Nationaal museum te Napels. De gereproduceerde mozaïeken kan men vinden in het Nationaal Romeins museum te Rome. Al met al kan dit deeltje zeker geslaagd heten en biedt het de belangstellenden in de Etruskische en Romeinse schilderkunst een waardevolle verzameling. Ik vind het evenwel jammer, dat niet meer afbeeldingen in kleur zijn.

Maar dan zou de prijs ook niet zo laag kunnen zijn!

H. Baayen

* * *

Serie Praktische wenken. Deel B 1, M. Gerretsen. Praktische wenken voor het klasgesprek. In opdracht van de Stichting Onderwijs Oriëntatie. Besteladres: postbus 39, Groningen. f 1,90

Het is nog niet zo lang geleden, dat men als jong aankomend docent, bij het bezoek aan de inspecteur, de raad kreeg, bij het lesgeven de kinderen zelf zo weinig mogelijk aan het woord te laten komen. Deze vermanende woorden waren natuurlijk goed bedoeld en niet zonder praktische betekenis. Voordat een klas rijp is - of liever gezegd, voordat men als docent zelf rijp is - voor het experiment van de discussietechniek, moet men de klas goed in de hand hebben.

Toch is het beeld van de leraar die praat en de leerlingen die zwijgen, zeker geen didactisch maximum waarnaar gestreefd dient te worden. Het beginsel

van de zelfwerkzaamheid, waardoor zo veel mogelijk de leerlingen zelf tot activiteit worden gebracht, is tegenwoordig reeds lang niet meer revolutionair en beperkt zich ook niet meer tot de praktijk van de vernieuwingsscholen. Wie wel eens met Amerikaanse collega's in contact is gekomen, kent de verbazing die ontstaat, wanneer men vertelt, dat men in de geschiedenisles gewoonlijk het hele uur lang zelf aan het woord is.

Nu is een klassegelsgrek niet alleen iets wat men moet willen, maar ook iets wat men moet kunnen. Het is niet alleen een techniek maar ook een kunst. En Nietzsche schreef reeds: Kunst kömmt von können und nicht von wollen, sonst hiess es Wulst. Ik weet niet of de praktische wenken van Mej. Gerretsen voor de geschiedenisleraar veel practisch belang hebben. Zij zijn niet voor hem heschreven, zijn meer voor het lager onderwijs dan voor het middelbaar onderwijs bestemd. De thema's die als discussieobject zijn gekozen, zijn eigenlijk geen van allen bruikbaar voor de geschiedenisles. Het boekje is echter geschreven aan de hand van een aantal ervaringen endaardoor gaat er een zekere stimulerende werking van uit. Men is als docent toch ook weinig gebaat met een aantal nauwkeurig voorgeschreven voorbeelden om over te nemen. Wanneer men zó een klassegelsgrek wil beginnen, loopt de zaak feilloos mis. Wanneer ik een persoonlijke ervaring mag toevoegen aan de ervaringen van de schrijfster is het deze: als voorwaarde om tot een klassegelsgrek te komen lijkt mij noodzakelijk, de voorbespreking van het thema in een kleine groep, die als forum in discussievorm het vraagstuk bespreekt. Pas dan is de situatie rijp voor een algemeen gesprek. De rol die de leraar hierbij speelt is, zich zoveel mogelijk onzichtbaar te maken. Of het experiment al of niet slaagt, is niet zozeer afhankelijk van de wijze, waarop hij het experiment leidt, als wel van de wijze waarop hij het voorbereidt: de keuze van het juiste thema ende juiste inleiders. Voldoet deze, dan staat men telkens weer verbaasd over eigen overbodigheid.

Het lijkt mij van belang, wanneer in Kleio eens een aantal andere ervaringen van collega's ter sprake kunnen komen. Zeer interessante gezichtspunten over dit thema vindt men o.a. in het door de drie pedagogische studiecentra uitgegeven boekje „Discussie in school en bedrijf” dat al weer enkele jaren geleden verschenen is.

A. C. Henny

* * *

J. Nota, Filosofie der geschiedenis, 173 blz. bibliografie en personenregister, Romen, Roermond-Maaseik 1962, f 9.-

Het doceren van de geschiedenis van de filosofie dwong de schrijver zich te bezinnen op de geschiedenis, in het bijzonder op de filosofie hiervan. Deze stof wordt in vier hoofdstukken behandeld. Vooral de laatste twee hoofdstukken zijn interessant. Onder de titel „De geschiedenis als gebeuren - de zin der geschiedenis” wordt uiteengezet, hoe men steeds opnieuw getracht heeft de zin der geschiedenis te achterhalen. Een aantal wijsgeren passeert

de revue, vanaf de Griekse filosofen tot de groten van deze tijd. Sartre en Jaspers komen als laatsten ter sprake. De filosofie van Sartre wordt tweeslachtigheid verweten (85), omdat daarin de zin van de geschiedenis ontkend wordt. Later sprak Sartre zich uit voor de marxistische interpretatie van de geschiedenis. De schr. zelf verklaart in de conclusie, dat voor hem de zin van de geschiedenis duidelijk wordt in het licht van de Openbaring. Daar hij zich gelovig katholiek noemt, is deze bekentenis geen verrassing. Toch geeft dit uitgangspunt aanleiding tot kritische opmerkingen. Niet iedereen zal b.v. deze uitspraak onderschrijven „Persoonlijk zouden we er bovendien alles voor voelen ook het werken van de Geest buiten de direct zichtbare Kerk mede in te sluiten” (160). Mede door dergelijke zinnen prikkelt het boek tot lezen, want het dwingt tot nadenken en tot het bepalen van eigen standpunt in deze.

A. A.

* * *

In de reeks Oud Delft, een serie historische publicaties over Delft en Delvenaren (Nijgh en van Ditmar, z.j.) verschenen de nummers 2 en 4.

In het bijzonder verdient nummer 2 dat gewijd is aan de Meester van de Virgo inter Virgines en aan Delftse verluchte handschriften, ook buiten Delft een ruime belangstelling. In eerstgenoemde studie tracht drs. K. G. Boon aan de hand van een tweetal schilderijen de identiteit te onthullen van de door Hugo van der Goes geïnspireerde illustrator van de werken van de vijftiende-eeuwse Delftse burgemeester Jacob van der Meer. Dr. P. H. J. Vermeeren bespreekt de activiteiten van de zusters van het Delftse Sint Agnesklooster die in de vijftiende eeuw met grote zorg en vakmanschap codices - en ook gedrukte teksten - op prijzenswaardige wijze decoreerden.

Drs. Boon en Dr. Vermeeren verruimen door hun bijdragen op voortreffelijke wijze onze kennis van de middeleeuwse miniatures en boekillustraties in de Noordelijke Nederlanden. Beide studies zijn rijkelijk van illustraties voorzien en kunnen hierom nuttige diensten bewijzen bij de lessen geschiedenis en kunstgeschiedenis aan de scholen voor voortgezet onderwijs.

Meer specifiek op Delft gericht is nummer 4 van genoemde serie waarin Mr. B. van 't Hoff aan de hand van talrijke afbeeldingen een goed-gedocumenteerd overzicht geeft van de oude plattegronden van de stad Delft. (zestiende tot en met achttiende eeuw). De niet-Delvenaar boeit evenwel de algemene inleiding over de Nederlandse kartografie. Mogelijk kan de lezing van dit werkje de geschiedenisleraren stimuleren om in klasverband een soortgelijk overzicht samen te stellen - of een tentoonstelling te organiseren - van oude kaarten en plattegronden over de stad van inwoning of over de stad uit de onmiddellijke omgeving.

F. Vercauteren

Peter Bamm, De eerste sporen van het Christendom, Uitgave Querido, Amsterdam, Salamanderreeks.

Als men op de omslag van het boekje leest dat de auteur chirurg is, vraagt men zich als historicus wellicht af, wat een medicus als historieschrijver te vertellen kan hebben. Wetenschap van de bovenste plank is het niet. Dit kan in een populaire serie ook niet verwacht worden.

* De schrijver heeft een lichtelijk misleidende titel gekozen voor zijn verslag van ervaringen en historische mijmeringen, welke hij kende op zijn reis door het gebied, waar eens de apostel Paulus als geloofsverkondiger rondtrok. Het reisverhaal is boeiend geschreven. De schrijver blijkt van de geschiedenis van de plaatsen welke hij bezocht behoorlijk op de hoogte. Van o.a. Athene, Constantinopel, Antiochië en Jeruzalem wordt op fris aandoende wijze een historisch overzicht gegeven. Bamm laat de lezer historische excursies maken van de prehistorie tot aan de tijd van de Kruistochten en soms nog verder naar de moderne tijden toe. Hij laat zich niet aan tijd en plaats binden.

Om een indruk hiervan te geven: van Athene uit gaan de historische excursies via het klooster op de berg Athos, Byzantium, Anatolië, Efeze, Tarsos en Damascus naar Ur, de Heilige Plaatsen en de berg Sinai. En passant verblijven we dan nog op een crac van de Kruisvaarders, te Babylon en de Nijldelta.

Men kan niet zeggen dat dit soort geschiedschrijven zonder waarde is. De schrijver slaagt er in een aantal details te brengen, die menigeen onbekend waren. Terwijl het boek ontspanning voor de lezer beoogt, geeft het allen, die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de Oudheid van het Nabije Oosten zeer lezenswaardige hoofdstukken.

Naar het mij wil voorkomen bezorgt het vele leraren aardige details voor de lessen in de eerste klassen.

G.V.

* * *

Vlinders voor de president, bijeengezocht door Bill Adler, vertaald en ingeleid door Jan Blokker. Zwarte Beertjes 634, Bruna, Utrecht z.j., f 1,50

Dit boekje bevat een keus uit de briefjes die Kennedy geregeld van kinderen ontvangt (naar 't schijnt wel 2000 per week). De inhoud is, zoals te verwachten valt bij acht- à tienjarigen, meestal volmaakt onbelangrijk. Velen is het kennelijk alleen om foto of handtekening te doen. Ook het gezin van de president (de vertaler spreekt hardnekkig van „familie”) wordt in de jacht op foto's betrokken. Uit alles blijkt weer de geweldige waarde die de Amerikanen aan populariteit hechten. Dezelfde fan mail als hier afgedrukt krijgen ook filmsterren en voetballers.

v.C.

* * *

Sprekend verleden

Oude kranten bevatten een bijna onuitputtelijke voorraad gegevens, die vooral uit cultureel-historisch oogpunt belangwekkend zijn. Wie niet van historisch besef gespeend is, zal bij het zich verdiepen in deze oude krantenlectuur ontdekken, dat hij nu eens niet óver geschiedenis leest, maar geschiedenis zelf, dat de geschiedenis a.h.w. aan het woord is.

Uit de kranten sinds het belangrijke jaar 1795 bracht Dr. C. G. L. Apeldoorn het verleden van ons land op verrassende wijze tot leven, terwijl ook de grote gebeurtenissen om ons heen ruime aandacht krijgen.

Dr. C. G. L. Apeldoorn / Sprekend verleden / geb. f 5,90

Een onmisbaar hulpboek bij de behandeling van de Nederlandse geschiedenis sinds de Franse Revolutie.

een uitgave van
Van Goor Zonen Den Haag

in de boekhandel verkrijgbaar

Er zijn
nu reeds
zes
deeltjes van onze succesreeks

Kleio geknipt
beschikbaar
voor uw geschiedenisles.
Voor een dieper doorleven
en blijvender verwerken
van het historie-onderwijs
zijn deze bescheiden
maar briljante boekjes ideaal.

Stimuleert ook ú
reeds de aandacht
van uw leerlingen met

Kleio geknipt?
Dit zijn de enige 'hulpboekjes'
die het programma
niet verzwaren, maar verlichten
en aantrekkelijker maken.

Tot nu toe verschenen:
De oude beschavingen
De klassieke wereld
Middeleeuwen
De zestiende en zeventiende eeuw
De achttiende eeuw
De negentiende eeuw
Van Goor Zonen Den Haag